

SURİYE POLİTİK KÜLTÜRÜNDE TARİHSEL PRAGMATİZM, BEŞAR ESAD DÖNEMİ SURİYE DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

HISTORICAL PRAGMATISM IN SYRIAN POLITICAL CULTURE,
SYRIAN FOREIGN POLICY UNDER BASHAR AL-ASSAD
AND TURKISH-SYRIAN RELATIONS

البرجماتية التاريخية في الثقافة السياسية السورية
سياسة سوريا الخارجية في عهد بشار الأسد
والعلاقات التركية - السورية

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
CENTER FOR MIDDLE EASTERN STRATEGIC STUDIES

مركز الشرق الأوسط للدراسات الاستراتيجية

SURİYE POLİTİK KÜLTÜRÜNDE TARİHSEL PRAGMATİZM, BEŞAR ESAD DÖNEMİ SURİYE DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

HISTORICAL PRAGMATISM IN SYRIAN POLITICAL CULTURE, SYRIAN FOREIGN POLICY UNDER BASHAR AL-ASSAD AND TURKISH-SYRIAN RELATIONS

البراكمتية التاريخية في الثقافة السياسية السورية
سياسة سوريا الخارجية في عهد بشار الأسد
والعلاقات التركية - السورية

Rapor No: 85

Kasım 2011

ISBN: 978-605-5330-35-4

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2011

Bu raporun içeriğinin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu raporda yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Tarihçe

Türkiye’de eksikliği hissedilmeye başlayan Ortadoğu araştırmaları konusunda kamuoyunun ve dış politika çevrelerinin ihtiyaçlarına yanıt verebilmek amacıyla, 1 Ocak 2009 tarihinde Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) kurulmuŐtur. Kısa sürede yapılanan kurum, çalışmalarını Ortadoğu özelinde yođunlaŐtırmıŐtır.

Ortadoğu’ya Bakış

Ortadoğu’nun iç içe geçmiŐ birçok sorunu barındırdığı bir gerçektir. Ancak, ne Ortadoğu ne de halkları, olumsuzluklarla özdeşleştirilmiş bir imaja mahkum edilmemelidir. Ortadoğu ülkeleri, halklarından aldıkları güçle ve iç dinamiklerini seferber ederek barışçıl bir kalkınma seferberliği başlatacak potansiyele sahiptir. Bölge halklarının bir arada yaşama iradesine, devletlerin egemenlik halklarına, bireylerin temel hak ve hürriyetlerine saygı, gerek ülkeler arasında gerek ulusal ölçekte kalıcı barıŐın ve huzurun temin edilmesinin ön şartıdır. Ortadoğu’daki sorunların kavranmasında adil ve gerçekçi çözümler üzerinde durulması, uzlaŐmacı inisiyatifleri cesaretlendirecektir. Sözkonusu çerçevede, Türkiye, yakın çevresinde bölgesel istikrar ve refahın kök salması için yapıcı katkılarını sürdürmelidir. Cepheleşen eksenlere dâhil olmadan, taraflar arasında diyalogun tesisini kolaylaŐtırmaya devam etmesi, tutarlı ve uzlaŐtırıcı politikalarıyla sağladığı uluslararası desteği en etkili biçimde değerlendirebilmesi bölge devletlerinin ve halklarının ortak menfaatidir.

Bir Düşünce Kuruluşu Olarak ORSAM’ın Çalışmaları

ORSAM, Ortadoğu algılamasına uygun olarak, uluslararası politika konularının daha sağlıklı kavranması ve uygun pozisyonların alınabilmesi amacıyla, kamuoyunu ve karar alma mekanizmalarına aydınlatıcı bilgiler sunar. Farklı hareket seçenekleri içeren fikirler üretir. Etkin çözüm önerileri oluşturabilmek için farklı disiplinlerden gelen, alanında yetkin araŐtırmacıların ve entelektüellerin nitelikli çalışmalarını teşvik eder. ORSAM; bölgesel gelişmeleri ve trendleri titizlikle irdeleyerek ilgililere ulaŐtırabilen güçlü bir yayım kapasitesine sahiptir. ORSAM, web sitesiyle, aylık Ortadoğu Analiz ve altı aylık Ortadoğu Etütleri dergileriyle, analizleriyle, raporlarıyla ve kitaplarıyla, ulusal ve uluslararası ölçekte Ortadoğu literatürünün gelişimini desteklemektedir. Bölge ülkelerinden devlet adamlarının, bürokratların, akademisyenlerin, stratejistlerin, gazetecilerin, işadamlarının ve STK temsilcilerinin Türkiye’de konuk edilmesini kolaylaŐtırarak bilgi ve düşüncelerin gerek Türkiye gerek dünya kamuoyuyla paylaşılmasını sağlamaktadır.

İçindekiler

Takdim.....	4
Özet.....	5
1. Suriye’de Tarihsel Pragmatizmin İnşası: Suriye Politik Kültüründe Eşraf Politikası.....	6
2. Bağımsızlıktan Hafız Esad Dönemine Suriye Dış Politikasında Hizipsel Pragmatizm: 1946-1970	9
3. Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında ‘Mezhep-Devlet’ Pragmatizmi: 1970-2000 ..	12
4. Tarihsel Pragmatizmi Miras Almak: Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası.....	15
5. Beşar Esad Döneminde Türkiye-Suriye Yakınlaşması	16
6. Arap Baharı’nın Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi: Pragmatik İttifakın Sonu	18
Sonuç	21

TAKDİM

Suriye, Türkiye açısından son derece önemli bir ülke konumundadır. En uzun kara sınırına sahip olmamızın ötesinde iki ülkeyi birbirine yakın kılan ortak tarih ve kültür gibi unsurlar bulunmaktadır. Suriye’de Mart 2011 tarihinde başlayan halk ayaklanması ise bu önemi daha da artıran bir faktör olmuştur. Suriye’deki her gelişme Türkiye’yi doğrudan etkileme potansiyeline sahiptir. Tam da bu nedenle Suriye olayları Türk karar alıcıları tarafından bir “iç mesele” olarak algılanmıştır. Ancak tüm bu öneme rağmen Türkiye’de Suriye çalışmalarının sınırlı düzeyde kaldığı görülmektedir.

Nuri Salık tarafından kaleme alınan elinizdeki rapor söz konusu boşluğu doldurma amacına yönelik olarak hazırlanmış son derece önemli bir çalışmadır. Suriye’nin dış politikada nasıl karar aldığını anlayabilmek açısından rehber olacak nitelikte olduğunu düşündüğümüz çalışmada Suriye’de dış politika karar alma süreçlerinin işleyişinin tarihsel bir süreklilik arz ettiği savunuluyor. “Tarihsel Pragmatizm” olarak kavramsallaştırılan bu yaklaşımın Suriye politik kültüründe geçmişten beri var olduğu ve Beşar Esad dönemi dış politikasının da bir istisna olmadığı vurgulanıyor. Bu yaklaşımdan yola çıkarak Beşar Esad döneminde yaklaşık son 10 yıllık Türkiye-Suriye ilişkileri ve son olayların bu ilişkilere yansımaları inceleniyor.

ORSAM olarak Suriye konusundaki boşluğu doldurma konusunda büyük çaba sarf etmekteyiz. Akademik çalışmaların yanı sıra araştırma merkezlerinin gerçekleştirdikleri çalışmaların bu doğrultuda büyük önemi olduğunu düşünüyoruz. Birçoğu saha çalışmasına dayanan makale, rapor ve röportaj şeklindeki ORSAM çalışmalarının Suriye araştırmacılarına katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Aynı hedef doğrultusunda yayımlanan bu çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Hasan Kanbolat
ORSAM Başkanı

Hazırlayan: Araş. Gör. Nuri SALIK
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tarih Bölümü
ODTÜ U.İ.B. Yüksek Lisans Programı
nuralik@gmail.com

SURİYE POLİTİK KÜLTÜRÜNDE TARİHSEL PRAGMATİZM, BEŞAR ESAD DÖNEMİ SURİYE DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

Özet

- Büyük Suriye toprakları ya da Bilad-ı Şam Osmanlı Devleti'nin Arap topraklarına açılan kapısı konumunda bulunduğundan imparatorluğun geçirdiği bütün değişim ve dönüşüm süreçlerinden doğrudan etkilendi.

- 16. yüzyılın sonlarından itibaren önemli bir transformasyon süreci içerisine giren Osmanlı Devleti'nde merkezi otoritenin zayıflamasının yanı sıra, toprak sisteminde bir dizi köklü değişiklik meydana geldi. Bu iki faktör, imparatorluğun birçok yerinde olduğu gibi Suriye'de de sosyo-ekonomik yapının derin bir dönüşüme uğramasını sağladı ve etkinlikleri ancak 1963 yılında gerçekleştirilen Baas darbesinden sonra kırılacak olan kentli Sünni yönetici elitlerin sınıfsal oluşumunun ve onların bir üst otorite ile kurduğu karşılıklı çıkara dayalı pragmatik siyasi ilişki modelinin temellerini attı.

- Suriye tarihi içerisinde darbeler dönemi olarak da adlandırılabilir olan 1946-1970 arası dönemde Suriye dış politikasına tam anlamıyla hizipler ve onların pragmatik yaklaşımlarının damga vurduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

- 1946-1963 yılları arasında Suriye iç ve dış politikasına mezhep temeli olmayan hizipsel mücadeleler damgasını vurdu. Fakat 1963 yılındaki Baas darbesinden sonra kentli Sünni elitlerin politik sahnedeki tasfiyesiyle mezhep, bölge ve aşiret faktörü Suriye politikasını şekillendiren en önemli dinamik haline geldi.

- 1970 yılında iktidara gelen Hafız Esad, Nusayri mezhebine dayalı rejimini güçlendirmek, bazen de meşruiyetini sağlamak için bölgesel ve küresel düzeyde birçok pragmatik ittifak kurmuş ve dış yardımlar almıştır. Fakat devletin çıkarlarını elde etmek ve rejimin varlığını sürdürmek için kurulan ittifaklardan gerekli görülen zamanlarda çok kolay vazgeçmiştir.

- Hafız Esad'ın 2000 yılında ölümüyle iktidarı devralan oğlu Beşar Esad'ın karşılaştığı uluslararası problemler karşısında babasının pragmatik dış politika vizyonunu devam ettirdiği görülmektedir. 2003'ten sonra bir taraftan İsrail, öbür taraftan İsrail'e arka çıkan ABD yönetiminin işgal ettiği Irak arasında sıkışan Beşar Esad, babası döneminde uygulanan dış politika yöntemlerine başvurma yoluna giderek Türkiye ile yakınlaşma politikası izlemeye başlamıştır.

- Rejimin tehlikeye girdiği ve uluslararası baskuların arttığı bir dönemde Türkiye ile pragmatik bir işbirliğine giren Beşar Esad, yine uluslararası baskuların arttığı Arap Baharı'yla birlikte bu ittifaktan, elinde kullanabileceği farklı kartlar olduğu için vazgeçmiştir.

- Esad'ın Türkiye ile ilişkilerini koparmasının ardından Rusya, Çin ve İran'la ittifaklarını korumaya ve çeşitli pragmatik ittifaklarla elindeki kartları çoğaltmaya çalışacağı açıktır. Esad, elindeki bütün bölgesel ve küresel kartları son ana kadar oynamaktan çekinmeyecektir.

1. Suriye’de Tarihsel Pragmatizmin İnşası: Suriye Politik Kültüründe Eşraf Politikası

Osmanlı Devleti, Suriye’yi 1516 yılında fethettiğinde bölgede Memluktardan kalan idari ve siyasi statükoyu aynen muhafaza etme yoluna gitti. Osmanlılar, Büyük Suriye¹ toprakları üzerinde, daha önce halk üzerinde etkili olan yerel yöneticileri, özellikle Lübnan dağı gibi kontrolü zor bölgelerde, görevlerinde bırakmayı tercih etti. Devlete vergi vermekle yükümlü tutulan bu yerel yöneticilerin üzerinde idari olarak merkezden küçük bir ordu ile birlikte atanan Osmanlı yöneticileri olsa da, bunlar sadece büyük şehir merkezlerini ve yakın çevrelerini kontrol altında tutuyordu.² Osmanlıların 16. yüzyılın başından itibaren devamına izin verdiği, yerel yöneticilerin özerkliğine dayanan bu adem-i merkezîyetçi idari yapılanma ilerleyen yüzyıllarda devletin içine girdiği ve merkezi otoritenin büyük oranda zayıfladığı transformasyon süreciyle birleşince daha farklı boyutlara ulaştı ve Suriye politik kültürünün ayrılmaz bir parçası haline geldi.

Büyük Suriye toprakları ya da *Bilad-ı Şam* Osmanlı Devleti’nin Arap topraklarına açılan kapısı konumunda bulunduğundan imparatorluğun geçirdiği bütün değişim ve dönüşüm süreçlerinden doğrudan etkilendi. 16. yüzyılın sonlarından itibaren bazı iç ve dış dinamiklerden kaynaklanan önemli bir transformasyon süreci içine giren Osmanlı Devleti’nde, sultanlar, merkezi otoritelerini hem İstanbul’da hem de eyaletlerde büyük oranda yitirdiler. Transformasyon süreci içinde, merkezi otoritenin zayıflamasının yanı sıra, toprak sisteminde bir dizi köklü değişiklik meydana geldi. Bu iki faktör, imparatorluğun birçok yerinde olduğu gibi Suriye’de de sosyo-ekonomik yapının derin bir dönüşüme uğramasını sağladı ve etkinlikleri ancak 1963 yılında gerçekleştirilen Baas darbesinden sonra kırılacak olan kentli Sünni yönetici elitlerin sınıfsal oluşumunun ve onların bir üst otorite ile kurduğu karşılıklı çıkar dayalı pragmatik siyasi ilişki modelinin temellerini attı.

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin toprak sisteminde yaptığı zorunlu değişiklikler Ortadoğu’yu ve Suriye’yi etkileyen çok büyük değişikliklere yol açtı. Osmanlılar, fetihten sonra, imparatorluğun diğer toprakları gibi, Büyük Suriye topraklarında da tımar sistemini uygulamıştı.³ Buna göre, fethedilen topraklar, mülkiyeti devlete ait olmak kaydıyla, çeşitli büyüklüklerde olmak üzere tımar sahiplerine bölüştürülüyordu. Tımar sahipleri kendilerine tahsis edilen çeşitli büyüklüklerdeki toprağın vergisini toplamaya hak kazanıyor, bunun karşılığında devlete savaş döneminde atlı asker temin ediyordu. Tımar sahiplerinin savaş döneminde Osmanlı ordusuna kattığı bu atlı askerler ordunun bel kemiği olan süvari güçlerini oluşturuyordu.

16. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa ordularında süvariler yerine piyade birlikleri ve küçük ateşli silahlar önem kazanmaya başlayınca, Osmanlılar, bu duruma bir formül üretmek zorunda kaldılar. Bulabildikleri en uygun çözüm, devletin en seçkin piyade birliği olan yeniçelerin sayısını artırmak ve paralı askerlerden oluşan bir piyade ordusu kurmak oldu. Fetihlerin durması, bürokrasinin genişlemesi, uzun süren savaşlar ve paralı bir orduyu besleme zorunluluğu devletin nakit paraya olan ihtiyacının dramatik bir şekilde artmasına yol açtı. Bu durum, devleti tımar sisteminden iltizam sistemine geçmeye zorladı. İltizam sisteminde herhangi bir tımar bölgesinin bir yıllık ortalama vergi geliri mültezim tarafından devlete önceden veriliyordu. Mültezimler daha sonra vergi mevsimi geldiğinde iltizamını satın aldığı bölgede vergi toplamaya tek yetkili kişi oluyordu. Fakat hazinenin sürekli artan ihtiyaçları, iltizam sisteminin daimi hale getirilmesini zorunlu kıldı ve devlet 1695 yılında iltizamları yaşam boyu vermeye başladı.⁴ Malikâne sistemi olarak adlandırılan bu sistem, modern Suriye politikasını etkileyecek olan bir dizi sosyo-ekonomik dönüşümün fitilini ateşleyecektir.

Toprak sistemindeki dönüşüm, 17. yüzyılda İstanbul’da yeni bir yönetici grubun, vezir ve

paşa hane halklarının ortaya çıkmasıyla aynı döneme denk geldi. Padişahların otoritesini 16. yüzyılın ortasından 17. yüzyılın ortasına kadar paylaştan kendi saray halkından güç yavaş yavaş İstanbul'da devlet bürokrasisini oluşturan vezir ve paşa hane halklarına geçmeye başlamıştı. Vezir ve paşalar, sultanın ev halkı gibi kendi hane halklarını oluşturmaya, bunları bürokraside istihdam etmeye, ayrıca iltizam ve malikâne yoluyla zenginleşmeye başladı. 17. yüzyılın ortasından itibaren, vezir ve paşa hane halklarının yükselişi, diğer güç grupları olan ulema ve yeniçerilerle birleşince padişahın şahsi otoritesine dayalı merkezi otorite neredeyse yok oldu.⁵ İstanbul'da ortaya çıkan güç grupları aynı şekilde Arap topraklarında ve Suriye'de de ortaya çıktı. 17. yüzyılda Büyük Suriye topraklarında otorite büyük oranda vezir ve paşa hane halkları, yerel ulema, yerel liderler ve yeniçerilerin eline geçmişti.⁶ Devletin merkezde geçirdiği dönüşüm, Suriye'de zaten zayıf olan merkezi otoritenin daha da zayıflamasıyla sonuçlandı.

16. yüzyılın sonlarından itibaren Suriye'de merkezi otoritenin zayıflaması ve toprak sisteminin tımdardan iltizama, iltizamdan malikâneye (yaşam boyu iltizam) doğru evrilerle feodal bir hal alması, yerel güç odaklarının merkezi otoritenin aleyhine güçlenmesine yol açtı. 18. yüzyıl Suriye'sinde adem-i merkezileşme, ayan ailelerinin⁷ ortaya çıkmasıyla zirveye ulaştı. 17. yüzyıldan itibaren, devletin kontrolünü padişahlardan ziyade elinde bulduran İstanbul bürokrasisi, bir diğer adıyla vezir ve paşa hane halkları, malikâne sistemini taşradaki kentli Sünni ayan aileleri ile karşılıklı çıkarıya dayanan bir ilişki kurmak için kullandı. Buna göre, devlet, bir dizi pazarlık sonucu malikâneleri yerel ayan ailelerine vererek, onların yerel toplum ile devlet arasında aracı rolünü görmesini ve savaş döneminde devlete asker vermesini bekliyordu. Bu ilişki biçimi devlete malikâne yoluyla taşrayı kısmen de olsa kontrol altında tutma yeteneği kazandırırken, ayan aileleri ise bir üst otorite ile kârlı bir işbirliğine girerek toprak üzerinden yerel ekonomik ve siyasal çıkarlarını ger-

çekleştirmiş oluyordu.⁸ Albert Hourani tarafından 'eşraf politikası' olarak adlandırılan ve devletle yerel elitler arasında karşılıklı çıkar ilişkisine dayanan bu sistem, yerel elitlere çıkarlarını gerçekleştirmenin en iyi yolunun bir üst otorite veya bir "patron"a dayanarak elde edilebileceğinin pratik yolunu gösteren bir politik kültürün oluşmasına yol açtı.⁹ Bu ilişki biçiminin, Suriye'de 1963 yılına kadar politik alanı büyük oranda şekillendirecek olan kentli Sünni elitlerin güçlenmesinde ve onların daha sonraki politik kuşaklar tarafından miras alınacak olan pragmatik politika yapımının oluşumunda çok büyük etkileri oldu.

Eşraf politikasının Suriye'deki en önemli örneklerinden biri el-Azm ailesidir. Şam'ın köklü Sünni ailelerinden biri olan el-Azm ailesi, fetihten sonra Osmanlıların hizmetine girmiş ve iltizam yolu ile güçlenmişti. 18. yüzyılda malikâne sistemi sayesinde devletle geliştirdikleri pragmatik ilişki sonucu sosyo-ekonomik konumunu ciddi anlamda güçlendiren el-Azm ailesinin üyeleri Suriye politik sisteminde önemli bir etkinlik kazandı.¹⁰ Bu etkinlik, el-Azm ailesi üyelerinin manda ve bağımsızlık dönemlerinde birçok idari pozisyonda görev almasının zeminini hazırladı. Örneğin, El-Azm ailesi üyelerinin en önemlilerinden biri olan Halid el-Azm, bağımsızlık döneminde birçok kez başbakanlık görevinde bulundu. Suriye politik kültürünün en önemli parçası haline gelen eşraf politikası, manda ve bağımsızlık dönemlerinde, sınıfsal konumuna veya ideolojisine bakılmaksızın Suriyeli politikacılar tarafından hem iç hem de dış politikada alanında uygulanacak pragmatik bir davranış modeli olarak miras alındı.

17. yüzyıldan itibaren Suriyeli kentli elitler, toplum üzerindeki yönetsel kabiliyetlerini bir üst otoriteye ispatlayarak toplum ile devlet arasında aracı rolünü üstlenmeyi ve kendi çıkarlarını merkezi otorite ile pragmatik bir işbirliğine dönüştürmeyi başarmıştı. Kentli Sünni elitlerin sosyo-ekonomik yaşam ve yönetim üzerinde toprak hâkimiyetinden kaynaklanan hegemonyası, 1858 Arazi Kanun-

namesi ile yasal zemine oturdu. Fakat Arap Sünni elitlerin üzerinde yükseldiği feodal yapı içerisinde zenginlik kaynaklarından ve politik alandan sürekli dışlanan ve sömürülen kırsal tabanlı heterodoks inançlara sahip Arap Ale-vi ve Dürzî azınlıklar bu kesime karşı güçlü nefret duyguları beslemeye başladı. Kentli Sünni elitlerin sosyo-ekonomik gücü ve politik yapı üzerindeki bu hegemonyası Suriyeli Arap azınlık grupları tarafından ancak 1963 yılındaki Baas darbesinden sonra kırılabilirdi. Geleneksel Sünni elitlerin gücünün kırılmasına rağmen, onların yerel çıkarlar için bir üst otorite ile geliştirdikleri eşraf politikası Suriye dış politikasının en önemli özelliklerinden biri olan pragmatizmin temellerini attı.

19. yüzyılın merkezileşme reformları çağında bile, devlet, Suriye’de merkezi otoriteyi yerleştirmeyi imparatorluğun birçok bölgesinin aksine başaramadı. Sekiz yıl süren Mısır hâkimiyeti döneminde İbrahim Paşa’nın Suriye’de gerçekleştirdiği merkezileşme reformları, II. Mahmut tarafından devam ettirilmedi. Merkezileşmenin altın çağı olan ve imparatorluğun çehresini değiştiren birçok reformun hayata geçirildiği Tanzimat döneminde bile, 18. yüzyılın eşraf politikası devlet için Suriye’yi yönetmek adına en pratik yol olarak görülüyordu. Her ne kadar 1860 olaylarından sonra Osmanlılar, geleneksel ayanın gücünü kırıp kentlerde daha alt kademelerden gelen ayan ve orta sınıf ulemayı teşvik ederek yeni bir yönetici kentli elit¹¹ oluşturduysa da, Suriye’de merkezi otoriteyi kurmak yerine bu yeni yönetici sınıfla eşraf politikasını devam ettirme yolunu seçti. 1858 yılında hayata geçirilen ve toprak üzerinde özel mülkiyete izin veren Arazi Kanunnamesiyle, yeni kentli Sünni elitler malikâne yolu ile ellerinde bulundurdukları toprakları özel mülkiyetlerine aldılar, böylece Suriye aristokrasisi ve ticaret burjuvazisinin 17. yüzyıldan beri devam eden evrimi 19. yüzyılda tamamlanmış oldu.

19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başlarında eşraf politikası hala Suriye’yi yönetmenin en etkili yoluyla. Fakat İttihat ve

Terakki Cemiyeti (İTC)’nin Türkleştirme ve katı merkezileşme politikaları sonucunda Suriye’deki toprak sahibi kentli Sünni aileler arasında ve aynı ailelerin yaşlı ve genç kuşak üyeleri arasında hizipleşmeler başladı.¹² Bu ailelerden bazılarının yaşlı üyeleri İTC ile işbirliği içinde kârlı eşraf politikasını devam ettirip Suriye’de yönetsel pozisyonları ellerinde tutmaya devam ederken, eşraf ailelerin daha genç üyeleri aldıkları modern eğitimin de etkisiyle İTC ile işbirliğine karşı çıkıp Arap topraklarının özerkliğini savunan ilk Arap milliyetçisi gizli örgütleri kurdular. Bu gizli örgütlerden *el-Fatat* ve *el-Ahd* gibi örgütler Osmanlı’dan ayrılıp bağımsız bir Arap devleti kurmayı hedefliyordu. Bu gizli örgütlerin üyesi olan milliyetçi genç kuşak kentli Sünni elitler, Faysal’ın Suriye’de 1918-1920 yılları arasında süren yönetimi, Fransız mandası ve bağımsızlıktan sonra Suriye’de çok önemli roller üstlendi. Bu kuşak içerisinde Haşim el-Atasi, Şükrü el-Kuvvetli ve Cemil Mardam Bey gibi isimler 1946-1963 yılları arasında birçok kez başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı görevlerinde bulundu.

20. yüzyılın başlarında, yerel ayan ailelerinin genç kuşak milliyetçi üyeleri, eski kuşağın pragmatik ‘eşraf politikasına’ karşı çıkmalarına ve bağımsız bir Arap devleti kurma arzularına rağmen, Faysal’ın kısa süren krallığında yaşadıkları hayal kırıklığından sonra, manda döneminde, Ulusal Blok’u kurarak eski kuşak ayanın eşraf politikasını ‘şerefli işbirliği’ adı altında miras aldı.¹³ Tıpkı eski kuşağın Osmanlı Devleti ile kurduğu pragmatik ilişki biçimi gibi, yeni kuşak ayan, yeni patrona yani Fransa’ya yönetsel kabiliyetini ispatlayarak yerel çıkarlarını elde etme politikası güttü. Bağımsızlık döneminde Suriye’nin en önemli politik aktörlerini içerisinde çıkaracak olan kentli ayan ailelerinin pragmatik politikaları bağımsızlıktan sonra da devam etti.

Osmanlıların Suriye’den çekilmesinin ardından Faysal’ın 1918-1920 yılları arasında süren Suriye Arap Krallığı boyunca bu genç milliyetçi kuşak Suriye’de en önemli politik

güç oldu. Eşraf ailelerin yaşlı kuşağı Osmanlıların çekilmesinden sonra bir üst otorite olarak Fransa'ya kendi yönetsel kabiliyetlerini ispatlayarak yerel çıkarlarını korumak için eşraf politikasının devamlılığını sağlamaya çalışırken, genç milliyetçi kuşak, Suriye'nin tam bağımsızlığı için Fransa ile işbirliğine karşı çıktı. Fakat 1920 yılında Fransa'nın zayıf Arap kuvvetlerini yenmesi ve Suriye mandasının ilan edilmesi sonucu genç milliyetçiler sürgüne gitmek zorunda kaldı. Ortaya çıkan politik boşluğu, eski kuşak eşraf, Fransa ile karşılıklı çıkara dayanan ilişkiler kurarak doldurdu. Fransa'nın 1925-27 yılları arasındaki manda karşıtı büyük isyanı güçlkle bastırması, Fransızları manda yönetimini gevşetmeye ve halk arasında eski kuşak eşrafın dışında daha yaygın desteğe sahip bulunan politik gruplarla işbirliğine girmeye zorladı. Tam bu sırada sürgündeki genç kuşak eşraf 'Ulusal Blok' etrafında birleşerek Fransa'ya karşı 'onurlu işbirliği' adını verdiği yeni bir stratejiyi hayata geçiriyordu. Bu politika eşraf politikasının birer birer aynısıydı; Ulusal Blok, halkın milliyetçi duygularına zarar vermeden ılımlı bir milliyetçi söylemle Fransa'nın gözünde eski kuşağın yerine kendilerini ispatlamak ve önce yönetime gelerek sonra Fransa ile müzakere yoluyla bağımsızlığı kazanmak istiyorlardı. Dolayısıyla yeni kuşak, eski kuşağın pragmatizmini doğrudan miras almış oldu.

2. Bağımsızlıktan Hafız Esad Dönemine Suriye Dış Politikasında Hizipsel Pragmatizm: 1946-1970

Suriye tarihi içerisinde darbeler dönemi olarak da adlandırılabilir olan 1946-1970 arası dönemde Suriye dış politikasına tam anlamıyla hizipler ve onların pragmatik yaklaşımlarının damga vurduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Manda döneminde bütün Ortadoğu gibi Büyük Suriye topraklarının yapay sınırlarla bölünmesi ve Fransa'nın 'böl-yönet politikası' Suriye'nin 1946 yılında tam bağımsızlığını kazanmasından sonra zayıf bir devlet olarak ortaya çıkmasına yol açtı. Kentli Sünni elitlerin bağımsızlık döneminde eşraf

politikasını sürdürerek işbirliği yapabileceği bir üst otorite kalmamış olmasına rağmen, Suriye'nin zayıf devlet yapısı ve elitlerin çeşitli hiziplere bölünmesi, ülke içinde iktidarın korunması veya iktidarın ele geçirilebilmesi için onların bölgesel veya küresel 'patron'lara dayanmasına yol açtı. Suriyeli rakip hiziplerin mücadeleleri ve eşraf politikasından kaynaklanan bir patron vasıtasıyla yerel iktidarı elde etme alışkanlıkları, ülke içinde politik istikrarsızlığa ve bölgesel ülkelerin dış müdahalelerine neden oldu.

Stratejik konumu gereği Suriye'yi Ortadoğu hegemonyası için vazgeçilmez gören, özellikle Irak ve Mısır gibi bölgesel aktörler, Suriyeli rakip hizipleri finanse ederek ve iktidardaki hizbi devre dışı bırakmak için askeri darbeleri teşvik ederek Suriye iç politikasına doğrudan müdahil oldu.¹⁴ 1946-1970 arası dönemde politik istikrarsızlık ve zayıf devlet yapısından dolayı, yerel hiziplerin iktidar arayışını dış patronlara dayanarak aramasından dolayı, Suriye dış politikasının 'ulusal çıkarlar' yerine 'hiziplerin çıkarları' tarafından şekillendirildiğini öne sürmek yanlış olmayacaktır.

Patrick Seale, bağımsızlık döneminde Suriye'yi bölgesel ve küresel güçler arasında gidip gelen bir futbol topu olarak tanımlanmaktadır.¹⁵ Genç kuşak ayan tarafından manda döneminde kurulan Ulusal Blok, bağımsızlık döneminde geleneksel olarak rakip olan Şamlı ve Halepli politikacılar arasında ikiye bölündü. Şamlı ayan, Şükrü el-Kuvvetli ve Cemil Mardam Bey öncülüğünde Millet Partisini kurarken, Halepli grup Nazım el-Kudsi ve Haşim el-Atasi liderliğinde Halk Partisi etrafında toplandı. İki hizbe bölünen geleneksel Sünni elitlerin birbirleriyle iktidar için mücadelesi ve dış politika vizyonları, onların geleneksel ekonomik bağlantıları ve sadakati tarafından belirlendi. Halepli hizip Irak'la tarihsel ekonomik ilişkilerinden dolayı iktidarı elde etmek için bu ülke ile birleşmeyi savunurken, Şamlı politikacılar geleneksel bağlarından dolayı Mısır ve Suudi Arabistan'la birlikte hareket ederek Irak ve Halepli ayanın iş-

birliğine karşı iktidarını koruma yolunu seçti. Dolayısıyla, bağımsızlık döneminde Suriyeli politikacılar sürdürebilecekleri bir 'eşraf politikası' kalmamasına rağmen yerel çıkarlarını, bölgesel patronlarla pragmatik bir işbirliğine dönüştürerek, bir diğer ifadeyle dış destek karşılığında Suriye iç politikasına dış müdahale imkanı sağlayarak, elde etmek istediler.

Bağımsızlıktan sonra Suriye'de geleneksel politikacılar gibi ordu da Mısır ve Irak taraftarları olmak üzere iki hizbe bölünmüştü. 1949 yılından sonra bir dizi askeri darbe yoluyla siyasi konumunu güçlendiren ordu, geleneksel politikacıların bölgesel ve küresel patronlarla kurduğu pragmatik ilişki modelini aynen devam ettirdi, hatta daha da ileriye taşıdı. 1946-1949 yılları arasında Suriye'yi yöneten Şamli politikacıların yönetsel yeteneksizlikleri, Fransızlarla devam eden çıkar ilişkileri, yolsuzluklar ve ülkenin kronik sosyo-ekonomik problemleri ülkedeki politik durumu içinden çıkılmaz bir hale getirdi. Şamli elitlerin ülke içindeki meşruiyetini artırmak için bir fırsat olarak gördüğü 1948 yılındaki Birinci Arap-İsrail Savaşı 'Filistin fiyaskosuna' dönüşünce General Hüsnü Zaim, ordu içindeki pan-Arap milliyetçisi genç kuşak subayların desteğini alarak Suriye tarihindeki ilk askeri darbeyi 30 Mart 1949'da gerçekleştirdi. Fakat Zaim, ülke içinde yükselen Irak'la birleşme beklentilerinin aksine, Irak'la yakınlaşma politikasını geçici bir süreliğine Mısır ve Suudi Arabistan'dan daha fazla ekonomik ve askeri yardım elde etmek için bir koz olarak kullandı. Zaim'in dış patron olarak Mısır ve Suudi Arabistan'a geri dönüşü, ayrıca Şamli elitler gibi Fransa ile pragmatik ilişkiler kurması, hatta daha ileriye gidip Soğuk Savaş koşullarında ABD'den ekonomik ve askeri yardım alabilmek için İsrail'e barış teklif etmesi, Irak yanlısı grupların ve hayal kırıklığına uğrayan pan-Arap milliyetçisi genç subayların Sami Hinnavi etrafında birleşip Hüsnü Zaim diktatörlüğünü dört buçuk ay sonra devirmesiyle sonuçlandı.

Sami Hinnavi darbesinden sonra, Halepli Halk Partisi ve Irak taraftarı askeri hizipler

Suriye'de gücü eline alıp dış patron olarak Irak ile işbirliği yaparak Şamli politik grubu ve ülkedeki Mısır-Suudi etkisini kırmaya çalıştı. Sami Hinnavi dönemindeki en ilginç gelişme Suriye'de Irak karşıtı siyasal akımın yegâne temsilcisi olan Halk Partisi'nin politik geleceğini garanti altına almak için Millet Partisi'nin Irak'la birleşme politikalarını desteklemeye başlamasıdır. Bu değişen ittifak, geleneksel Sünni elitlerin ideolojik sadakatsizliklerinin, pragmatik ve esnek politikalarının en açık kanıtıydı. Edip Çiçekli, 1949 Aralık ayında üçüncü askeri darbeyi gerçekleştirerek Irak yanlısı Halk Partisi iktidarına son verdi. Suriyeli diğer sivil ve askeri liderler gibi Çiçekli de pragmatik bir liderdi. Çiçekli, ülke içinde konumunu güçlendirmek için Halk Partisi'nin başını çektiği Irak yanlısı gruplara karşı dış patron olarak Mısır ve Suudi Arabistan'la yakın işbirliği içine girdi. Çiçekli, aynı zamanda, başarıyla gerçekleştirdiği kısmi devlet inşası süreci sayesinde halkın radikal isteklerine aykırı olarak, tıpkı Zaim gibi, Fransa ile iyi ilişkiler kurdu ve Amerikan desteğini sağlamak için İsrail'le barış anlaşması imzalamak istedi. Görüldüğü gibi yerel politik çıkarlar için dış güçlerle işbirliği yapma politikası üç Suriyeli askeri diktatör tarafından da uygun bulunmuştur.

1949 yılı ve takip eden dönemde, geleneksel toprak sahibi sınıfa karşı ordunun yanı sıra alt ve orta sınıflardan gelen Baas Partisi, Arap Sosyalist Partisi, Suriye Sosyal Nasyonalist Partisi (SSNP) ve Suriye Komünist Partisi (SKP) gibi politik gruplar güçlenmeye başladı. Birinci Arap-İsrail Savaşı sonrası ordu içerisindeki milliyetçi genç subayların politikleşmesi, onların radikal sosyalist ve laik milliyetçi fikirleri benimseyen Baas Partisi ve Ekrem Hurani'nin Arap Sosyalist Partisine eklemlenmesine yol açmıştı. Bu partilerin ordu içinde güçlenmesi onların yukarıda değinilen üç askeri darbe içerisinde önemli rol oynamalarını sağladı. Özellikle Ekrem Hurani'nin ordunun genç üyeleri üzerindeki etkisi onu darbelerin vazgeçilmez siması yapmıştı. Hurani, Suriye'nin ilk üç askeri diktatörünün yakın arkadaşıydı

ve ülkedeki politik konumunu ordudaki güç merkezine dayanarak sağlamlaştırıyordu.

Ordu gibi radikal partiler de tarihsel bir süreç içerisinde evrilen ve Suriye politik kültürünün ayrılmaz bir parçası haline gelen 'yerel politik çıkarları bir üst otoriteye dayanarak gerçekleştirmeyi öngören pragmatik politika modeli' miras aldı veya miras almak zorunda kaldı. İç politikadaki etkinliğini sürdürebilmek için birçok kez çeşitli hizipler arasında ittifak değiştiren Ekrem Hurani oportünist radikalizmin en önemli temsilcilerinden biriydi. Aynı şekilde, pan-Arabizm'in en ateşli savunucuları olarak görülen Baas Partisi'nin kurucuları Mişel Eflak ve Salah Bitar birçok kez ideolojilerini politik çıkarlarına feda etti. Eflak ve Bitar, Süveyş krizi sonrasında Nasır'ın Mısır'ı ile birleşmeyi savunurken, pan-Arabizm'den ziyade 1954 sonrasında daha önce geleneksel politikacılara karşı işbirliği yaptıkları Suriyeli komünistlerin Sovyetler Birliği'nin desteğiyle iç politikada Baas'ın kazandığı politik etkinliği darbe yoluyla yok edeceği kaygısını taşıyordu. Aynı liderler, 1958 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) kurulduktan sonra Nasır'ın Baas'ı Suriye politikasından tasfiye etme girişimlerine karşı bir kez daha ittifak değiştirip 1958 yılında Irak'ta kanlı bir darbe ile monarşiyi deviren Abdülkerim Kasım'ı BAC'a dâhil ederek Nasır'ın gücünü kırmayı ve iç politikadaki etkinliklerini yeniden kazanmayı hedefliyordu.

Malik Mufti, Baasçı liderlerin bu pragmatizminden dolayı 1954 sonrası dönemde Baas Partisini Eflak, Bitar ve Hurani'nin iç siyasetteki rakiplerini dengelemek için politik hırsları uğruna kullandıkları işlevsel bir araç olarak tanımlamaktadır. Baas'ın 'geleneksel' liderlerinin devrimci politikaları bırakarak pragmatik davranmaları ve bu bağlamda partiyi politik kaygıları uğruna Nasır'ın isteği üzerine lağvetmeleri, onların, partinin genç üyeleri tarafından eleştirilmelerine ve 1963 sonrası dönemde tasfiye edilmelerine yol açacaktır.¹⁶

Politik gelecek kaygısından dolayı pragmatik pozisyon değişikliklerine başvuran sadece

Millet Partisi ve Baas değildi, orduyla sürekli mücadele halinde olan Mısır karşıtı ve Irak yanlısı Halk Partisi, 1958 yılının başında Nasır ile birleşme sonucu ordunun politikadaki gücünün kırılacağını düşünerek Mısır'la birleşmeyi desteklediğini bildirdi. Fakat Nasır'ın sosyalist ve merkezileştirici politikalarının Suriye'de kendi güçlerini yok edeceğini düşünmeye başladıklarında 1961 yılındaki ayrılıkçı darbeyi olumlu karşılayıp hükümeti kurduklarında Irak'la birleşme yolları aradılar.

1946-1963 yılları arasında Suriye iç ve dış politikasına mezhep temeli olmayan hizipsel mücadeleler damgasını vurdu. Fakat 1963 yılındaki Baas darbesinden sonra kentli Sünni elitlerin politik sahneden tasfiyesiyle mezhep, bölge ve aşiret faktörü Suriye politikasını şekillendiren en önemli dinamik haline geldi. Manda döneminde ve bağımsızlık sonrasında kentli Sünni elitlerin geleneksel olarak orduyu küçümsemesi, kendi içlerindeki hizipsel mücadeleler sonucu ordunun üst kademelerinde gerçekleştirdikleri karşılıklı tasfiyelerle birleşince, Fransız mandasından itibaren orduya girmeye başlayan ve 1950'lerde politikadan uzak kalarak yıpranmamış heterodoks inançlara sahip Alevi ve Dürzî subayların ordu içinde yükselişine neden oldu.¹⁷

Ordu içindeki kırsal tabanlı heterodoks dini azınlık gruplar, Sünni elitler karşısında yüzyıllardır devam eden ezilmişliklerine karşı sosyalizmi ve laik pan-Arap milliyetçiliğini ilke edinen Baas Partisine girerek partinin askeri kanadını oluşturdular. Hafız Esad'ın önemli üyelerinden biri olduğu, BAC döneminde kurulan Askeri Komite 1963 yılındaki Baas darbesinin arkasındaki en önemli güçtü. Baas Partisi içerisinde özellikle Alevi subayların yükselişi 1963 darbesinden sonra partinin eski muhafızları olarak adlandırılan sivil Eflak-Bitar kanadı ile daha çok Alevilerden oluşan askeri kanat arasında hizipsel bir iktidar mücadelesinin yaşanmasına yol açtı.¹⁸ 1966 yılında başarılı bir darbe ile iktidarı ele geçiren ve partinin geleneksel liderlerini tasfiye eden radikal sol ideolojiye sahip Alevi Baasçılar,

Salah Cedit liderliğinde rejime tam bir Alevi kimliği kazandırdı. Suriye Silahlı Kuvvetleri içerisinde mezhep mücadelesi o denli artmıştı ki, rejime karşı Ağustos 1966'da başarısız bir darbe girişiminde bulunan Dürzî Binbaşı Selim Hatum, Baas ideolojisinin en önemli sloganı olan "ebedi misyona sahip bir Arap milleti" söylevinin Alevilerin elinde "ebedi misyona sahip bir Alevi devleti"ne dönüştüğünü belirtmiştir.¹⁹ Askeri Alevi Baasçıların 1966 darbesi sonrasındaki iç hizipsel mücadeleleri Hafız Esad'ın Kasım 1970'teki kansız darbesi ile son bulmuştur.

3. Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında 'Mezhep-Devlet' Pragmatizmi: 1970-2000

Hafız Esad, Kasım 1970'te Baas Partisi'nin askeri kanadı içerisindeki eski yol arkadaşı Salah Cedit'e karşı gerçekleştirdiği kansız darbeyle Suriye'de 1946 yılından beri devam eden askeri darbeler dönemini kapattı. 1946-1970 yılları arasındaki siyasi hizipleşmelerin, toplumsal çalkalanmaların ve askeri darbelerin yol açtığı politik istikrarsızlığın önüne geçerek istikrarlı bir devlet kurmak isteyen Esad, bunu otoriter-totaliter bir rejim inşa ederek başardı. Esad, gerçekleştirdiği kansız darbe ile iktidarı ele geçirdikten sonra her türlü toplumsal farklılığı ortadan kaldıracak köklü bir reform hareketine girişti ve ülkenin siyasal, ekonomik, güvenlik ve yasama işlerinde devlet başkanının mutlak otoritesine dayanan bir sistem kurdu.²⁰ Darbeden sonra Suriye devlet başkanı ve Baas Partisi genel sekreteri olarak seçilen Hafız Esad, ilk iş olarak Baas içindeki ve dışındaki muhalif hareketleri tasfiye etti. Suriye'de Halk Meclisi adı altında 250 sandalyeli bir meclis ve Baas Partisi dâhil beş solcu partinin birleşmesiyle Ulusal İlerici Cephe adında politik bir mekanizma oluşturulsa da her iki yapının üzerinde Baas Partisi'nin, dolayısıyla Hafız Esad'ın mutlak kontrolü bulunmaktaydı.

Hafız Esad, kendi liderliğine dayanan tek partili totaliter bir sistem kurarken, Suriye'de çok

partili siyasal sistemin hâkim olduğu 1946-1949 ve 1954-1958 yıllarındaki gibi politik istikrarsızlık dönemlerinin önüne geçerek rejimi güçlendirmeyi ve muhalif hareketlerin ortaya çıkmasını engellemeyi hedeflemiştir. Esad, Baas diktatörlüğünü inşa ederken kendisinin de mensubu olduğu ve Suriye nüfusunun %10-12'lik kısmını oluşturan Arap Alevi (Nusayri) mezhebinden olan kendi aile üyelerine dayanmayı tercih etmiştir. Osmanlı'dan beri Suriye'de hâkim sınıf olan büyük toprak sahibi Sünni elitler tarafından iktidardan ve ekonomik kaynaklardan yüzyıllardır dışlanan kırsal tabanlı Alevilerin bağımsızlık sonrası ordu ve Baas Partisi yolu ile dikey mobilizasyonu Hafız Esad'ın iktidarı ele geçirmesiyle zirveye ulaşmıştır. Her ne kadar Esad, farklı toplumsal grupları izlediği kısıtlı liberal ekonomik politikalar ile sisteme dâhil etmeye çalışsa da, 1970 sonrası dönemde Nusayrielerin ordu, istihbarat servisleri ve bürokraside birçok kilit pozisyona yerleştirilmesi devlet ve mezhep çıkarlarını iç içe geçirmiş ve Suriye'de hizipsel pragmatizm dönemi kapanıp 'mezhep-devlet' pragmatizmi diye adlandırabileceğimiz bir dönem başlamıştır.

1970 sonrası dönemde bu iç içe geçmişlik, Nusayri azınlığın Esad rejiminin devamını kendi yaşamsal mücadelesi olarak görmesine neden olmuştur. Nitekim Suriye'de Nusayri mezhebini temel alan Esad rejimini tehdit eden her hareket şiddet yolu ile bastırılmıştır. 1963 Baas darbesi sonrasında Nusayri Baasçıların Sünni elitleri tasfiye ederek sosyo-ekonomik yaşam ve politik sistem üzerinde elde ettikleri etkinlik, Hafız Esad'ın totaliter rejiminin yükselişi ve kilit pozisyonlardaki aile çevresinin yolsuzluklarıyla birleşince, geniş orta sınıf Sünni kesimler Müslüman Kardeşler örgütü etrafında birleşerek rejime karşı muhalefete başlamıştır. Sünni Müslümanların yüzyıllardır "sapkın" olarak gördükleri Alevilerin ve Esad'ın elindeki iktidarın 1973 yılında anayasadan "devletin dini İslam'dır" maddesini çıkarmaya çalışması ülke içinde rejime karşı güvensizliği pekiştirmiştir. Esad'ın rejimin güvenliği için Nusayri güvenlik birimlerine

dayanması ve toprak reformu yolu ile Sünni toprak sahiplerinin topraklarını Nusayri köylülere dağıtması rejim ile Sünni Müslümanlar arasındaki gerilimi daha da artırmış ve orta sınıf Müslümanlar ile geleneksel toprak sahibi sınıfların ittifakına yol açmıştır. Suriye'deki gergin durum rejimin pragmatik dış politika tercihleriyle daha da ağırlaşmış ve 1970'lerin ikinci yarısından itibaren Müslüman Kardeşler ile rejim arasındaki gerilim Sünni-Nusayri çatışmasına dönüşmüştür. Esad rejimini tehdit etmeye başlayan mezhep çatışması 1982 yılında Hama'da binlerce Sünni'nin katledilmesi ve Müslüman Kardeşlerin gücünün kırılması ile sonuçlanmıştır.²¹ Esad rejimi, kendi aile ve aşiret bağları üzerine yükselen Nusayri mezhebinin bekasına yönelik her tehdidi devletin bekası ile ayrılmaz bir bütün olarak gördüğünü bu olay ile kanıtlamıştır.

Hafız Esad dönemi dış politikasına baktığımızda karşımıza çıkan en önemli unsur devlet inşa sürecinin dış politika yapımı üzerindeki etkisidir. Hafız Esad, 1946-1970 yılları arasında çeşitli hizipler arasındaki iktidar mücadelelerine son verip gücü tekeline alarak ülkede politik istikrarı sağlamıştır. Esad'ın hiçbir güç odağına bağlı kalmadan merkezi otoriteyi kendi elinde toplaması Suriye'de "monarşik başkanlık" olarak adlandırılabilir bir dönem başlatmıştır.²² Devletin güçlenmesi, petrol gelirlerindeki patlama ve dış yardımlarla birleşince Suriye ekonomisi ciddi anlamda güçlenmiş, artan zenginlik, rejimin güçlü bir ordu ve iç güvenlik aygıtı kurmasını kolaylaştırmıştır. Ekonomik gelişme ve ordunun büyümesi, eğitim ve sağlık sistemindeki düzenlemelerle birleşince ülkedeki politik istikrarsızlık son bularak devletin etkinliği artmıştır.²³

Esad'ın gerçekleştirdiği bu devlet inşa süreci sayesinde Suriye, Mısır ve Irak gibi bölgesel devletlerin iktidar mücadelesine bağımlılıktan kurtulmuş ve Ortadoğu'da realist politikalar izleyen önemli bir güç haline gelmiştir.²⁴ Esad, Suriye'yi yerel iktidar için bölgesel patron arayan bir konumdan, bağımsız hareket eden bölgesel bir patrona dönüştürmüştür.

Bu bağlamda Esad, Türkiye ve Irak gibi bölgesel aktörleri zayıflatmak için muhalif Kürt hareketlerini, İsrail'e ve ABD'ye caydırıcılığını ispatlamak ve bölgesel pozisyonunu güçlendirmek için Lübnanlı Şii Hizbullah örgütünü desteklemiştir. Esad'ın Suriye'de başarılı bir devlet inşa sürecini hayata geçirmesi ve gücü tekeline alması, devletin kısmen de olsa kamuoyu baskısından bağımsız dış politika izlemesine yol açmıştır. Esad, mezhebe dayalı rejimini güçlendirmek, bazen de meşruiyetini sağlamak için bölgesel ve küresel düzeyde birçok pragmatik ittifak kurmuş ve dış yardımlar almıştır. Fakat devletin çıkarlarını elde etmek ve rejimin varlığını sürdürmek için kurulan ittifaklardan gerekli görülen zamanlarda çok kolay vazgeçilmiştir.

Esad, Suriye'yi bölgesel bir aktör haline getirirken önemseydiği en önemli faktör İsrail tehdidiydi. 1966 yılındaki neo-Baas darbesinden sonra Salah Cedit grubunun radikal sol politikaları Suriye'yi Arap dünyası içerisinde yalnızlaştırmış, 1967 yılındaki Altı Gün Savaşları'nda İsrail karşısında alınan küçük düşürücü mağlubiyet ve Golan Tepelerinin kaybı ile sonuçlanmıştı. 1967 yenilgisi, Esad'ı İsrail karşısında realist bir politika izlemeye zorlamış, Filistin'in kurtuluşu ideali yerini Suriye'nin güvenliği için stratejik konumda bulunan Golan Tepelerinin kurtarılmasına bırakmıştır. Bu bağlamda Esad, Suriye'nin bölgesel yalnızlığına son verip İsrail'e karşı ortak bir Arap cephesi kurulması fikrini savunmuştur. Pragmatik bir aktör olarak Esad, daha önce Cedit'e karşı güç mücadelesinde Arap milliyetçiliği ekseninde Irak'taki Baas rejimiyle işbirliğini savunurken, iktidarı ele geçirdikten sonra, tıpkı Cedit gibi, Saddam Hüseyin'in Baas rejimini kendine rakip olarak görmeye başlamıştır. Esad'ın geleneksel Baas liderlerinin bulunduğu komşu Irak'a yönelik politikalarında Cedit'le aynı noktaya gelmesi, onu Suriyelilerin gözünde pan-Arap kimliğini ispatlayarak meşruiyet kazanmaya zorlamıştır. Bu sebeple, 17 Nisan 1971'de Suriye, Mısır ve Libya arasında Arap Cumhuriyetleri Federasyonu kurulmuş, böylece Esad hem İsrail'e

karşı Suriye'nin bölgesel yalnızlığını sonlandırmış hem de halkının gözünde meşruiyetini artırmayı başarmıştır.²⁵

Bölgesel yalnızlığını kısmen gideren Esad rejimi, İsrail'e karşı gerekli ekonomik, askeri ve lojistik desteği almak adına Sovyetler Birliği, askeri harcamalarına kaynak bulabilmek içinse petrol zengini Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan'la iyi ilişkiler geliştirmiştir. Aynı zamanda Arap dünyasının en büyük askeri gücüne sahip olan Mısır'la işbirliği yapan Esad, İsrail'e karşı kısa vadeli hedeflerini gerçekleştirmek ve Filistin meselesinde söz sahibi olabilmek için 1973 yılında Enver Sedat'la birlikte İsrail'e karşı ortak bir saldırı düzenlemiştir. Mısır ve Suriye birliklerinin savaş sırasındaki görece başarısı Esad'ın Arap dünyasındaki prestijini artırırken, Golan Tepeleri geri alınmamış fakat Şam yönetimi hem İsrail'e hem de Batılı ülkelere gücünü göstererek Ortadoğu denklemlerinde Suriye'nin de var olduğunu ispatlamıştır.²⁶

Esad, 1975 yılında Filistinliler ve Hıristiyan Falanjistler arasında patlak veren Lübnan İç Savaşına yaklaşık 20.000 askerini göndererek müdahil olmuştur. İlk başlarda Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nü destekleyen Esad, Filistinlilerin iç savaşı kazanma ihtimalinin İsrail'in Lübnan'ı işgali ve bir Suriye-İsrail savaşına yol açabileceğinden endişe ederek, Filistinlilere karşı Hıristiyanları silahlandırmıştır. Esad'ın bu müdahalesi ile FKÖ'nün Lübnan'ı ele geçirmesi engellenmiş ve Lübnan üzerinde Suriye söz sahibi olmaya başlamıştır.²⁷ Esad'ın pragmatik bir biçimde Suriye'nin politik çıkarları ve İsrail'i Lübnan'da dengeleme amacı uğruna Filistin davasını savunan Araplara karşı takındığı bu tavır yukarıda söz edilen İslami muhalefetin rejime karşı güçlenmesinde önemli köşe taşlarından biri olmuştur. Esad'ın Büyük Suriye rüyası adına Suriye askerlerini Lübnan'a göndermesi bu ülkede 2005 yılına kadar sürecek olan Suriye hegemonyasının temellerini atmıştır. Ayrıca İsrail'e karşı Hizbullah gibi örgütlere destek sağlayan Esad, Ortadoğu'da oynayabileceği çok önemli kartlar kazanmıştır.

Esad, uluslararası arenada politikalarını sürdürebilmek için gerekli olan ekonomik ve askeri kaynakları elde etmek uğruna ideolojiye bakmaksızın Sovyetler Birliği, İran, Mısır, Irak, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleriyle birçok kez çeşitli pragmatik ittifaklar kurmuştur.²⁸ Bu ittifaklardaki temel ölçü ise Baas rejimini tehdit etmeyen ülkelerle kurulması ve ihtiyaç duyulduğu anda kolayca değiştirilmesidir. İktidara geldiği andan itibaren Irak'taki rakip Baas rejimine karşı düşmanca politikalar izleyen Esad, 1978-1979 yıllarında Mısır lideri Sedat'ın ABD desteğini alabilmek için İsrail'le Camp David'te barış anlaşması imzalamasıyla Irak'la yakınlaşma politikası izlemeye başlamış, hatta iki ülkenin birleşmesi meselesini bile gündeme getirmiştir.²⁹ Esad, her ne kadar Irak'la yakınlaşma politikası izlese de Irak'ın Suriye Müslüman Kardeşler örgütüne verdiği destek ve Suriye'ye rakip bir bölgesel güç olması sebebiyle, İran-İrak savaşında Arap olmayan İran'a destek vermiştir.³⁰ 1975 yılında Irak-İran arasında ihtilafların çözülmesi noktasında varılan anlaşmayı Irak'ın Arap milliyetçiliğine olan ihaneti olarak değerlendiren Esad, sadece beş yıl sonra aynı İran'ı Arap devleti Irak'a karşı destekleyerek ne derece pragmatik bir lider olduğunu göstermiştir.

ABD ve İsrail karşıtlığını temel alan devrim sonrası İran yönetimi ile kurulan ittifak, Suriye'ye Ortadoğu'da bu iki ülkeye ve Batı yanlısı Suudi Arabistan, Mısır ve Ürdün yönetimlerine karşı oynayabileceği yeni bir kart daha kazandırmıştır. Devrim sonrasında İran'ın Ortadoğu politikasında Hizbullah ve Hamas üzerinden artan etkisi Suriye'ye kilit bir rol kazandırmış ve İran-Suriye ilişkileri stratejik ittifak düzeyine çıkmıştır. İran'ın yanı sıra, Sovyetler Birliği'nin Mısır'ı kaybetmesi Ortadoğu'da güçler dengesini ciddi anlamda değiştirmiş ve Suriye'nin Sovyetler Birliği nezdinde öneminin artmasına yol açarak iki ülke arasında ekonomik ve siyasi ilişkiler daha da güçlenmiştir.

Hafız Esad, her ne kadar Filistin meselesinin Araplar tarafından topluca çözülmesi gerekti-

ğine vurgu yaparak pan-Arabizm'i savunuyor görünse de, asıl olan Suriye'nin ve dolayısıyla Esad rejiminin çıkarlarıydı. Esad'ın çıkara dayalı pragmatik dış politika yapımının en önemli kanıtlarından biri 1991 yılındaki Körfez Savaşı'dır. Esad, Saddam'ın Kuveyt'i işgalinden sonra ortaya çıkan uluslararası krizi başarılı bir şekilde manipüle ederek uzun yıllar dostluk kurduğu Sovyetler Birliği'nin çöküş içerisinde olmasından dolayı uluslararası arenadaki yalnızlığını gidermeyi öngörmekteydi. Esad yönetimi, Körfez Krizi'ni fırsata çevirerek, İran-İrak Savaşı sırasında takındığı tutum nedeniyle arasının açıldığı bölgesel Arap devletleri ile yakınlaşmak ve İsrail'e karşı uygulamaya geçirmek istediği politikalar için ihtiyaç duyduğu ekonomik yardımları elde etmeyi hedeflemiştir. Esad'ın Körfez Savaşı sırasında ABD öncülüğündeki Batılı koalisyonu katılmasının en önemli nedeni ise eski patron Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ve artık muhtemel bir İsrail ve Batı tehdidine karşı Suriye'yi koruyamayacak olmasıydı. Bu durum, dünyanın tek süper gücü olan ABD ile ilişkilerin geliştirmesini gerektiriyordu. Bu bağlamda Esad, pan-Arabizm'i ilke edinen komşu Irak'a karşı kurulan koalisyonu Suriye askerlerini dâhil ederken yenedünya düzeninin tek süper gücü olan ABD ile ilişkilerini yumuşatmayı, Ortadoğu'da Suriye'nin kilit rolünü hatırlatmayı ve İsrail'e karşı Suriye'nin çıkarlarının korunmasını sağlamayı hedeflemekteydi.³¹ Esad'ın bu stratejisi başarılı olmuş ve Suriye'nin ABD saflarında yer alması, Lübnan'daki askeri varlığının tanınması ve İsrail ile barış görüşmeleri için masaya oturması gibi sonuçlar doğurmuştur.

4. Tarihsel Pragmatizmi Miras Almak: Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası

Hafız Esad 10 Haziran 2000 tarihinde vefat ettiğinde arkasında Baas Partisi, ordu ve istihbarat servisleri içinde Nusayrilerin tartışılmaz üstünlüğü bulunan güçlü bir devlet bıraktı. Suriye'yi otuz yıl boyunca askeri diktatörlükle yöneten Hafız Esad'ın yerine geçen oğlu Be-

şar Esad'ın izleyeceği politikalar Suriye'nin Ortadoğu'nun birçok meselesinde kilit rol oynaması nedeniyle büyük önem arz etmekteydi. Babasına oranla daha farklı bir ortamda yetişen Beşar Esad, liderliğinin ilk yıllarında demokratik reformlar adına bazı ümit verici adımlar atsa da, birtakım iç ve dış sebeplerden dolayı beklenen reform hamlesini bir türlü gerçekleştirilememiştir. İktidarının ilk yıllarında ABD ve AB ile iyi ilişkiler geliştirme politikası güden ve ekonomik liberalleşme yolu ile küresel kapitalist sisteme entegre olarak Suriye ekonomisini güçlendirmeyi hedefleyen Beşar'ın özellikle ülkesinin güvenliğini temin için kurduğu pragmatik ittifaklar ve İsrail'e karşı çeşitli örgütlere patronluk yapma politikası bağlamında babasının mirasını devraldığı gözlemlenmektedir.

Beşar Esad'ın iktidara gelmesinden sonra Suriye'yi yerel, bölgesel ve uluslararası krizlerle dolu bir ortamda yönetmeye çalıştığı bir gerçektir. İsrail'le 1991 yılında başlayan barış görüşmelerinin 2000 yılında çökmesinden sonra İsrail'e karşı rejimin güvenliğinin sağlanması ve uygun bir barış anlaşması ile Golan Tepelerinin geri alınması Beşar Esad'ın en önemli dış politika gündemi haline gelmiştir. İsrail'in rejimin güvenliğine karşı tehdidi, Esad'ın ekonomik liberalleşme ve yolsuzluklarla mücadele için öngördüğü reformları hayata geçirmesini engellemiş, bunun sonucunda özellikle petrol zengini ülkelerden Suriye'ye gelmesi beklenen ekonomik kaynakların elde edilmesinin önü tıkanmıştır. Bu ise, Esad'ın liberalleşme yoluyla elde edemediği kaynakları sağlamak için 2001 yılında eski düşman Irak'ın Suriye üzerindeki petrol boru hatlarını Birleşmiş Milletler yaptırımları olmasına rağmen yeniden faaliyete geçirmesine neden olmuştur.³²

2001 yılında George W. Bush ile birlikte Likud bağlantılı neo-con'ların ABD'de iktidara gelmesi ve 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin uluslararası terörizmle mücadele adına 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi Beşar Esad'ı zor durumda bırakmıştır. Irak'la

2001'den itibaren geliştirdiği ekonomik ilişkiler sebebiyle ABD'nin tepkisini çeken Beşar Esad, 1991'deki Körfez Savaşının aksine, Irak'a karşı kurulan koalisyona katılmayı reddetmiştir. ABD'de İsrail'i sonuna kadar destekleyen bir hükümetin bulunması ve Bush'un Suriye-İsrail ilişkileriyle ilgili herhangi bir vaatte bulunmaması, aksine Suriye'yi Lübnan'dan çekilmeye; Hizbullah, Hamas, İslami Cihat gibi bölgesel kartlarına verdiği desteği çekmeye ve Irak işgaline ortak olmaya zorlaması Esad'ın işgale karşı çıkmasına neden olmuştur. Bu teklifler, Şam yönetiminin İsrail'e karşı bütün kartlarını elinden alacağı ve Golan'ın geri alınması idealini ortadan kaldıracağı için kabul edilmemiştir.³³ Esad'ın bu politikası ABD-Suriye ilişkilerinin gerginleşmesine yol açmış, bu sebeple ABD, Aralık 2003 ve Mayıs 2004 aylarında Esad'ın Iraklı direnişçileri desteklemesi, uluslararası terörizme arka çıkması ve Suriye'nin Lübnan işgali gibi bahanelerle Suriye'ye bir dizi siyasi ve ekonomik yaptırım uygulamıştır.³⁴

Bir taraftan İsrail, öbür taraftan İsrail'e arka çıkan Bush yönetiminin işgal ettiği Irak arasında sıkışan Beşar Esad, babası döneminde uygulanan dış politika yöntemlerine başvurma yoluna gitmiştir. Esad, 2003'ten sonra zaten yakın olduğu İran'la ilişkilerini daha da derinleştirerek bölgesel yalnızlıktan kurtulmayı, Hizbullah, Hamas ve İslami Cihat gibi örgütlere aktif patronluk yaparak İsrail ve ABD'ye karşı caydırıcılığını artırmayı hedeflemiştir. Ayrıca Suriye'nin ittifaklarını çeşitlendirme stratejisini bağlamında, Irak işgaline karşı çıkan Türkiye ile yakınlaşma politikası izlenmeye başlanmıştır.

Irak işgalinin ardından Suriye'ye Ortadoğu'daki en büyük darbe 2005 yılında Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri suikastından sonra gelmiştir. Lübnan'ın en önemli politikacılarından biri olan Hariri'nin öldürülmesi uluslararası kamuoyunun dikkatini Suriye'ye çevirmesine yol açmış ve Batı'nın baskıları sonucu Esad, 1976'dan beri Lübnan'da bulunan Suriye askerlerini geri çekmiştir. Böylece Suriye,

güvenliğini sağlamak için İsrail'e karşı elindeki en önemli stratejik kartlardan biri olan Lübnan'ı kaybetmiştir. Hariri suikastını takip eden dönemde zor günler geçiren Esad'a en büyük desteği İran vermiştir. 2005 yılında radikal bir dış politika söylemiyle iktidara gelen Mahmud Ahmedinecad döneminde İran-Suriye ilişkileri her alanda gelişmiş ve stratejik ittifak düzeyine çıkmıştır. Ahmedinecad'ın 2006 yılında Şam'ı ziyaret ederek Esad ve Hizbullah lideri Hasan Nasrallah'ın yanı sıra, Hamas, İslami Cihat ve diğer Filistinli direniş örgütleriyle görüşmesi Batı ve İsrail karşıtı direniş cephesinin güçlenmesine yol açmıştır.³⁵

Beşar Esad'ın, tıpkı babası gibi, sıkıntılı dönemlerde Suriye'yi rahatlatarak ittifaklar kurma politikasını başarıyla uyguladığını söyleyebiliriz. İran'ın desteğini arkasına alan Esad, Lübnan'daki Şii Hizbullah, Filistinli Hamas ve İslami Cihat gibi örgütlere patronluk yapmaya devam ederek İsrail ve ABD'ye karşı kullanabileceği kartları elinde tutmaya devam etmiştir. Özellikle 2006 İsrail-Hizbullah savaşı sırasında İran'ın Hizbullah'a ve Hamas'a Suriye yoluyla ulaşması Suriye'ye kilit bir rol kazandırmıştır. Esad; ABD, İsrail, Suudi Arabistan, Mısır ve Ürdün'e karşı, İran ve bölgesel örgütlerle elde ettiği kartlara 2003 yılından sonra Türkiye ile geliştirdiği pragmatik ittifakı da ekleyerek bölgesel konumunu güçlendirmiştir. Batı ile ilişkileri bir türlü düzelmeyen Esad yönetimi küresel ölçekte Rusya, Hindistan ve Çin gibi aktörlerle iyi ilişkiler geliştirmeye özen göstermiştir.

5. Beşar Esad Döneminde Türkiye-Suriye Yakınlaşması

Tarihsel süreç içinde Türkiye-Suriye ilişkilerine baktığımızda Hatay meselesi, su sorunu ve Hafız Esad'ın PKK'ya verdiği desteğin iki ülke ilişkilerinin yıllarca soğuk seyretmesine yol açtığı görülmektedir. 1998 yılındaki Öcalan Krizi sonrası imzalanan Adana Protokolü ile düzelmeye başlayan ilişkiler 2000 yılında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Hafız Esad'ın cenaze törenine katılmasıyla daha

da iyileşmiştir. Türkiye-Suriye ilişkilerindeki asıl kırılma noktası ise 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) iktidara gelmesi ve Türk dış politikasının Ortadoğu paradigmasını değiştirmesiyle yaşanmıştır. 'Komşularla sıfır sorun politikasını' Ortadoğu'ya yönelik politikasının temel yaklaşımı olarak benimseyen AK Parti, bu çerçevede Suriye ile ilişkilere özel önem vermiştir. AK Parti hükümetleri döneminde, Türkiye-Suriye ilişkileri özellikle siyasal ve ekonomik alanlarda hızla gelişmiş ve iki ülke arasındaki problemler meşaleler çözüme kavuşturulmuştur.

Beşar Esad'ın ABD ve bölgesel müttefikleri Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün ile olan soğuk ilişkileri İsrail'in Suriye'nin güvenliğine oluşturduğu tehditle birleşince, Türkiye'nin bölgesel ortaklığı daha da önem kazanmıştır. İki ülkenin Irak'ın işgaline karşı aynı tavrı benimsemesi, Suriye-Türkiye ilişkilerinde yakınlaşmaya yol açarak Esad'ın İsrail ve ABD tarafından kuşatılmışlık hissini azaltmasına sebep olmuş ve iki ülke arasında yeni işbirliği imkânlarının kapısını açmıştır. Türkiye-Suriye ilişkilerindeki yakınlaşma sonucu 2008 yılında Türkiye; Suriye ile İsrail arasındaki barış görüşmelerinde arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. Fakat aynı yıl içinde İsrail'in Gazze saldırısı Türkiye-İsrail ilişkilerinde soğuk rüzgârlar esmesine sebep olmuş, 2009 yılındaki Davos Kriziyle birlikte Türkiye-İsrail ilişkileri adeta kopma noktasına gelmiştir. Türkiye-İsrail ilişkilerinin gerginleşmesi, Türkiye-Suriye ittifakına yeni bir ivme kazandırmıştır.

1990'lı yıllarda güvenlik alanında çok önemli iki stratejik müttefik olan Türkiye ve İsrail arasındaki gerginlik, Türkiye-Suriye yakınlaşmasını hızlandırmış, bu bağlamda, iki devlet Nisan 2009'da İsrail'i rahatsız eden ortak bir askeri tatbikat düzenlemiştir.³⁶ Böylece Suriye, İsrail'e karşı verdiği mücadelede İran'dan sonra çok önemli bir bölgesel kart daha kazanmıştır. 13 Ekim 2009'da Türkiye ve Suriye arasında iki ülkenin toplam on bakanının katılımıyla Halep ve Gaziantep'te Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi 1. Bakanlar Kurulu

toplantısı yapılmış ve ilişkiler bambaşka bir boyut kazanmıştır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu bu toplantı sırasında Türkiye-Suriye ilişkilerinin sloganını "Ortak kader, ortak tarih, ortak gelecek" olarak belirtmiştir.³⁷ 22-23 Aralık 2009'da Şam'da Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin başbakanlar düzeyindeki Birinci Konsey toplantısı yapılmış ve Türkiye-Suriye ilişkileri iki ülkenin entegrasyonu olarak tanımlanabilecek bir evreye girmiştir.³⁸

Türkiye-İsrail ilişkilerindeki kötüleşme, bir yıl sonra, Mayıs 2010'da gerçekleşen Mavi Marmara baskını ile kopma noktasına gelirken, Türkiye-Suriye ilişkileri her açıdan gelişmeye devam etmiştir. İki ülke arasında vizelerin karşılıklı kaldırılmasıyla daha da gelişen ilişkiler, kendini güvenlik alanında da hissettirmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Şubat 2011'de Asi Nehri üzerine inşa edilmesi planlanan Türkiye-Suriye Dostluk Barajının temel atma töreninde Beşar Esad'a 'kardeşim' diye hitap ederek Türkiye-Suriye ilişkilerindeki tarihi ilerlemeyi belirtmiş, ortak tarih ve kültür paydası içinde Suriye'ye seslenerek "Bizler tarihin bizi birbirimize kardeş kıldığı ve eylediği milletleriz. Tarih boyunca bizim kaderimiz hep ortak oldu, hep birlikte yüreğimiz attı" demiştir.³⁹ Fakat bir ay sonra Mart 2011'de Suriye'de başlayan rejim karşıtı gösteriler Türkiye'yi Beşar Esad ile olan ilişkilerinde ikilemde bırakmış ve Türkiye-Suriye ilişkilerinde gerilimli bir dönem başlamıştır.

Beşar Esad, iktidara geldikten sonra demokratikleşme, yolsuzluklarla mücadele, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi gibi reformlar vaat etmesine rağmen, Hafız Esad döneminde rejimin merkezine oturan eski muhafızların sistem içindeki gücü ve 2003 Irak ile 2006 Lübnan savaşları gibi krizler sebebiyle reformları hayata geçirmemiştir. Esad, iktidara geldikten sonra reform için umutlar artsa da, 2000-2001 ve 2003-2005 yılları arasında Şam Baharı olarak adlandırılan, toplumun çok farklı kesimlerini temsil eden muhaliflerin⁴⁰ reform çağrılarını rejim tarafın-

dan göz ardı edilmiş ve birçok muhalif lider tutuklanmıştır.⁴¹ Beşar Esad'ın sürekli reform vaat edip hiçbir adım atmaması kendisine duyulan ümitlerin azalmasına yol açmış ve babasından farksız bir lider olduğuna dair beslenen kanaatler pekişmiştir. Tunus, Mısır ve Libya'daki diktatörlüklere karşı demokrasi ve özgürlük talep eden halk ayaklanmalarının başlamasıyla ortaya çıkan 'Arap Baharı' Mart 2011'de Suriye'yi de etkilemeye başlamıştır.

Mart 2011'de Dera'da başlayan gösterilerin Şam, Halep, Hama, Humus, Lazkiye, Banyas, Deir ez-Zor gibi önemli şehirlere sıçramasıyla Beşar Esad üçüncü ve daha güçlü bir muhalefet dalgası ile karşı karşıya kalmıştır. Rejimin eski alışkanlıklarından kurtulmadığının bir göstergesi ise ordu birliklerinin göstericilere sert tepki göstermesi ve yüzlerce kişiyi gözünü kırpmadan öldürmesi olmuştur. Beşar Esad ise reform yanlısı bir görüntü sergilemek için 1963 darbesinden beri yürürlükte olan olağanüstü hal yasının ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırıldığını ilan etmiş ayrıca Suriyeli kimliksiz Kürtlere vatandaşlık vermiştir. Esad, aynı zamanda, sivil göstericileri eli kanlı teröristler olarak göstermeye ve yabancı komploları öne çıkarmaya çalışarak rejimin uyguladığı şiddeti meşrulaştırma gayreti içine girmiştir. Mart ayından itibaren barışçıl gösteri yapanlara özellikle tanklar eşliğinde operasyonlar yapılması ve üzerlerine rastgele ateş açılması sonucu yüzlerce kişi hayatını kaybetmiştir.

Şam yönetimiyle ilişkileri uzun bir süredir kötü olan ABD, Esad'ı uyguladığı şiddet sebebiyle kınamış, Nisan ayında uygulamaya başladığı ekonomik ve siyasi yaptırımları takip eden aylarda daha da ağırlaştırmıştır. Şiddetin devam etmesi üzerine Barak Obama 18 Ağustos'ta Esad'ın meşruiyetini kaybettiğini belirterek görevden çekilmesi çağrısında bulunmuştur.⁴² ABD'nin yanı sıra, muhalif gösterilere karşı şiddete başvuran Şam yönetimine Mayıs ayından itibaren özellikle ekonomik yaptırımlarda bulunan Avrupa Birliği de tutumunu sertleştirmiş, Barak Obama'nın ardın-

dan AB Dışişleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton yaptığı açıklamada Esad'ın meşruiyetini yitirdiğini ve istifa etmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴³ Rusya ve Çin gibi uluslararası aktörlerse Beşar Esad'a biraz daha süre tanınması noktasında ihtiyatlı bir politika takip etmiştir.

6. Arap Baharı'nın Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi: Pragmatik İttifakın Sonu

Arap Baharı, 'komşularla sıfır sorun politikası' izleyen AK Parti'yi gayet iyi ilişkiler içinde olduğu Mısır, Libya ve Suriye gibi ülkeleri yöneten diktatörlerle demokrasi talep eden halk arasında seçime zorlamıştır. Bu noktada Türkiye, Ortadoğu'da demokratik değerlere sahip olan tek Müslüman ülke olarak halk ayaklanmalarının çıktığı ülkelere yönelik politikasını açıklamada önce sessiz kalsa da daha sonra özgürlük ve demokrasi talep eden halklardan yana tavır almıştır. Arap Baharı'nın Türk dış politikasını karşı karşıya bıraktığı ikilem Türkiye-Suriye ilişkilerini de derinden etkilemiştir.

Suriye'de Mart ayında başlayan gösteriler ülkenin birçok kentine yayılmış ve rejim değişikliği talepleri her geçen gün daha yüksek sesle dile getirilerek, halk 'koru imparatorluğu' olarak adlandırılan Baas diktatörlüğüne karşı baş kaldırmıştır. Olayların patlak vermesinden itibaren Beşar Esad yönetimine sivil göstericilere karşı şiddet kullanmaması ve demokratik geçiş için reformları hayata geçirmesi yönünde telkinlerde bulunan Erdoğan hükümeti, Şam yönetiminin aldığı sert önlemler ve ardı ardına gelen ölüm haberleri karşısında duyduğu endişeleri dile getirmeye başlamış ve Beşar Esad'ı reform sürecini hızlandırması konusunda uyarmıştır. Fakat Esad, tıpkı babası gibi, baskı altına alınmaktan nefret eden bir lider olduğu için reformları dilettiği zaman yapmak istemiş⁴⁴, dolayısıyla, Türkiye'nin sözünü dinlemeyerek Suriye'nin birçok kentinde barışçıl yönetim karşıtı gösterilere ordu birliklerini göndererek cevap ver-

miştir. Suriye ordusunun uyguladığı vahşet ve halkın üzerine rastgele ateş açması Türkiye-Suriye ilişkilerinde soğuk rüzgârlar esmesine yol açmıştır.

Mahir Esad komutasındaki birliklerin muhalif gösterilerin olduğu şehirlere tanklarla operasyon düzenlemesi ve özellikle Hama'da tanklar eşliğinde gerçekleştirilen kapsamlı operasyonlarda onlarca kişinin yaşamını kaybetmesi Erdoğan hükümetini yeni bir Hama katliamı konusunda endişelendirmiştir. 6 Haziran'da Türkiye sınırına yakın bir noktada bulunan Cısr eş-Şuğur kasabasında Suriyeli 120 güvenlik görevlisinin katledilmesi sonrasında ordunun operasyon yapacağı korkusuyla binlerce Suriyelinin Hatay'a iltica etmeye başlaması ikili ilişkileri daha da kritik bir noktaya getirmiştir. 9 Haziran'da Başbakan Erdoğan, artan şiddet olayları sebebiyle Esad'a karşı kullandığı dili değiştirmiş ve beklenen reformların gelmemesi üzerine "Biz Suriye'deki gelişmelere daha fazla sessiz kalamayız. İyi ilişkiler ile lebet süremez" açıklamasında bulunmuştur.⁴⁵ 20 Haziran'da Beşar Esad bir reform paketi açıklamış buna göre, seçimlerin yapılacağı ve çıkarılan genel affın kapsamının genişletileceği belirtilmiştir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, bu açıklamalarına "Yetmez ama evet!" diyerek Esad'ı verdiği sözleri tutmaya ve çok partili siyasal sisteme geçmeye davet etmiştir.⁴⁶ Türkiye ve dünyaya karşı oyalama taktiklerini sürdüren Beşar Esad yönetimi, reform vaatlerine rağmen terörist olarak adlandırdığı göstericilere karşı operasyonlarını ara vermeden devam ettirmiştir.

Ramazan ayı boyunca devam eden şiddet dolayısıyla, 9 Ağustos 2011'de Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nu Şam'a gönderme kararı alan Erdoğan, bu ziyaretten önce yaptığı açıklamalarda "Suriye konusunu bir dış mesele olarak, bir dış sorun olarak görmüyoruz. Suriye meselesi bizim bir iç meselemizdir"⁴⁷ ve "Suriye konusunda sabrın son anlarına geldik" demesi Şam yönetimi tarafından tepkiyle karşılanmış ve Esad'ın danışmanı Büseyna Şaban, Davutoğlu'nun Şam'a sert bir me-

saj getirmesi durumunda terörü kınamayan Türkiye'ye daha sert bir tepki verileceğini ilan etmiş ve Suriye'nin iç işlerine karışılmaması gerektiğini bildirmiştir.⁴⁸ Davutoğlu, Şam'a gerçekleştirdiği ziyarette Beşar Esad ile altı saatlik bir görüşme yapmış, bu görüşme sonunda Suriye tankları Hama'dan çekilmiştir. Fakat Türkiye'nin tankların çekilmesinden sonra operasyonların durması noktasındaki beklentileri gerçekleşmemiş ve Suriye'de ölü sayısı her geçen gün artmıştır. Türkiye'nin bütün uyarılarına rağmen Suriye'de devam eden şiddet Türkiye-Suriye ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir.

Başbakan Erdoğan, 14 Eylül'de Mısır ziyareti sırasında Esad'ın Türkiye'nin bütün iyi niyetli çabalarına rağmen reformları gerçekleştirmediğini ve halkına zulmettiğini belirterek "Artık Esad'a inanmıyorum" açıklamasında bulunmuştur.⁴⁹ 21 Eylül'de BM'nin 66. Genel Kurul Genel Görüşmeleri'ne katılmak için gittiği New York'ta Barak Obama ile görüşen Erdoğan, "Suriye yönetimiyle görüşmelerimizi kesmiş durumdayız. Bu noktaya gelmek istemedik ama Suriye yönetimi bizi böyle bir karar alma noktasına getirdi. Suriye yönetimine artık güvenimiz kalmamıştır" açıklamasını yaparak ABD ile birlikte Esad'a yaptırımlar konusunda ortak hareket edeceklerini belirtmiştir.⁵⁰

Erdoğan'ın Suriye politikasını ABD ile aynı çizgide tanımlaması ve Beşar Esad ile ilişkilerini koparmasından sonra aynı ay içinde Türkiye, Suriye'ye yönelik ilk yaptırım kararını almış; buna göre Türk hava sahası Suriye'ye askeri malzeme taşıyan uçaklara kapatılmıştır.⁵¹ Başbakan Erdoğan, 26 Eylül'de ABD'de Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'nda (SETA) yaptığı konuşmada Beşar Esad'ın halkın gözünde meşruiyetini yitirdiğini ve iktidardan çekilmesi gerektiğini açıkça belirtmiştir.⁵² Erdoğan, 5 Ekim'de başladığı Güney Afrika gezisi sırasında da Beşar Esad'a yüklenmeye devam etmiş, Esad'ı olağanüstü hali kaldırdığı halde şiddeti durdurmaması ve Hama-Humus gibi kentlerde gerçekle-

tirdiği katliamlar sebebiyle babasının yolundan gitmekle suçlamıştır. Erdoğan, ayrıca Türkiye'nin Suriye'ye daha fazla seyirci kalamayacağını vurgulamıştır. 5-13 Ekim arasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Suriye sınırında askeri tatbikat yapacağı haberinin gelmesi ile 'Türkiye, Suriye'ye müdahale edecek' yorumları yapılmaya başlanmıştır.⁵³ Bu sırada Erdoğan'ın 9 Ekim Pazar günü Hatay'da Suriyeli mültecilerin kaldığı kamplara yapmayı planladığı ve Suriye'ye yönelik yeni ve daha kapsamlı yaptırımları açıklamasının beklendiği ziyaret büyük heyecan uyandırmış fakat Erdoğan'ın annesi Tenzile Erdoğan'ın vefat etmesi sebebiyle ileri bir tarihe ertelenmiştir.

Arap Baharı'nın 2011 Mart ayının ortasında Suriye'ye ulaşmasıyla birlikte Türkiye-Suriye ilişkileri gerginlikten kopuşa doğru ilerlerken, Türkiye, Suriyeli muhalif hareketlerle sürecin başından beri temas kurmuş, gerekli bütün lojistik, siyasi, diplomatik ve son olarak da askeri desteğini esirgememiştir.⁵⁴ 1-2 Haziran'da Antalya'da ilk buluşmasını⁵⁵ yapan Suriyeli muhaliflere kapılarını açan Türkiye, 16-17 Temmuz tarihlerinde muhaliflerin, 'Suriye İçin İstanbul Buluşması' isimli toplantısına da ev sahipliği yapmıştır. Ağustos ayının son haftasında yine İstanbul'da birleşme gündemiyle toplanan muhalifler, nihayet 2 Ekim'de içinde Müslüman Kardeşler ve Kürtlerinde bulunduğu ülke dışındaki rejim karşıtlarını tek çatı altında birleştiren Suriye Ulusal Konseyi'ni akademisyen Burhan Galyun liderliğinde kurmayı başarmıştır.⁵⁶ Suriyeli muhaliflerin örgütlenmesinde ve tek çatı altında toplanmasında aktif rol alan Türkiye "Hür Suriye Ordusu" isimli silahlı muhalif örgütün liderlerinden Riyad el-Esad'ı ülkeye kabul etmiş hatta askeri koruma sağlamıştır.⁵⁷ Nihayet Türkiye, 18 Ekim'de Suriye Ulusal Konseyi ile ilk resmi temas kuran ülke olarak Suriye'ye yönelik gelecekte izleyeceği politikalar hakkında ipucu vermiştir.⁵⁸ Her ne kadar Davutoğlu, bu görüşmenin bir "tanınma" olmadığını belirtse de⁵⁹ Beşar Esad'a karşı birleşen muhaliflerle ilk resmi görüşmeyi yapan ülkenin Türkiye olması son derece önemlidir.

Arap Baharı'nın etkisiyle Türkiye, Şam yönetimine karşı tavrını netleştirirken, 5 Ekim'de Fransa'nın, İngiltere, Almanya ve Portekiz ile işbirliği halinde hazırladığı Suriye'ye karşı tedbirler öneren karar tasarısı BM Güvenlik Konseyi'nde görüşülmüştür. Fakat 15 üyeli Konsey'de yapılan oylamada daimi üyeler Rusya ve Çin'in kararı veto etmesi, geçici üyeler Güney Afrika, Hindistan, Lübnan ve Brezilya'nın da çekimser oy kullanması sonucu Suriye uluslararası yaptırımlardan kurtulmuştur.⁶⁰ Her ne kadar Rusya ve Çin yaptırımları veto etse de Esad'ı vaat ettiği reformları hayata geçirmesi konusunda uyarılmış,⁶¹ Medvedev Esad'a reformları gerçekleştirmediği takdirde çekilme çağrısında bulunmuştur.⁶² Bu tavır, Rusya ve Çin'in Ortadoğu'daki stratejik müttefiki Suriye'de olası bir rejim değişikliğinin kendi çıkarlarını tehlikeye atacağından Esad'ı kaybetmek istemediklerinin fakat reform konusunun takipçisi olacaklarının bir göstergesidir.

Türkiye'nin Esad ile köprüleri atmasının aksine İran, Suriye'deki halk ayaklanmasını Tahran-Şam-Hizbullah eksenini, bir diğer adıyla direniş cephesini, yok etmeye yönelik Batı komplosu olarak değerlendirmiş, İsrail ve ABD'nin bölgedeki planlarının önüne geçilmesi için Suriye'de güvenlik ve istikrarın korunmasına önem vererek stratejik müttefiki olan Esad yönetimine destek vermiştir. Fakat Esad'a çekilmesi yönünde yapılan uluslararası baskılar sonucu Ahmedinecad, Şam yönetimine halkın meşru taleplerine yanıt vermesini telkin ederek reform yolu ile Suriye'de istikrarın sağlanmasını hedeflemiştir.⁶³ Tıpkı Rusya ve Çin gibi İran da Ortadoğu'daki baş müttefiki olan Beşar Esad'ın son ana kadar reform yolu ile iktidarda kalmasını sağlamak istemekte ve Suriye'yi kaybetmek istememektedir.

Bu bağlamda, İran'ın Suriye'ye verdiği destek Esad'ın elinde önemli bir kart olarak dururken, Şam yönetimi kendisine tehdit olarak görmeye başladığı Türkiye ile ilişkilerini

koparmaktan çekinmeyerek ikili ilişkilerde karşılıklı çıkarlara ne derece önem verdiğini göstermiştir. Esad yönetimi, Hatay'daki Suriyelilerin kaldığı çadır kamplarına ilişkin karalama kampanyası başlatmıştır. Bu çerçevede, Suriye Resmi Haber Ajansı tarafından 4 Ekim'de Türkiye sınırına yakın bir bölgede ülkeye kaçak yollarla sokulmuş silahların bulunduğu⁶⁴ haber yapılmıştır. Beşar Esad, 8 Ekim'de yaptığı açıklamada Türkiye'yi Suriye'nin içinde bulunduğu durumdan istifade etmeye çalışırsa daha büyük bir krizle karşı karşıya kalacağı konusunda uyarılmış ve Türkiye'nin Suriye'yle aynı siyasi, ekonomik ve mezhepsel yapıyı paylaştığını belirterek aynı durumla karşı karşıya olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca 10 Ekim'de Malezya'da açıklamalarda bulunan Esad'ın danışmanı Büseyne Şaban, "Türkiye'nin, olayları kışkırtma ve körüklemesi yerine Suriye'deki çok partili sistemi ve demokrasiyi desteklemesini bekliyorduk..." diyerek⁶⁵ Türkiye ile gelen noktayı özetlemiştir.

Türkiye'nin Esad ile 'kardeşlik' olarak tanımladığı ilişkisinin yükseliş ve düşüşünü Suriye dış politikasının pragmatik doğasına bakarak anlamak mümkündür. Beşar Esad, 2003 Irak işgali sonrasında İsrail, ABD ve Fransa'nın baskılarına karşı bölgesel ittifaklarını, tıpkı Hafız Esad'ın daha önce başka ülkelerle yaptığı gibi, çeşitlendirme ihtiyacı duymuştur. Esad, AK Parti'nin 'komşularla sıfır sorun' paradigmasıyla keşişen bu yaklaşımı sayesinde, Suriye için bunalımlı bir dönemde Irak işgaline karşı çıkan ve İsrail'le ilişkilerini normalleştiren Türkiye ile pragmatik bir ittifak kurmuştur. Fakat Esad, yine babası gibi, Nusayri mezhebine dayanan rejimin bekasını ve devletin ulusal güvenliğini korumayı temel hedef edinmiş, bu iki noktadan asla taviz vermeyerek gerekli gördüğünde Türkiye ile olan ittifakından vazgeçmiştir.

Beşar Esad, Baas rejimini tehdit etmeyen, Suriye'nin iç işlerine karışmayan ve İsrail'e karşı ülkesinin güvenliğine katkı sağlayan bir Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeyi ken-

di çıkarlarına uygun bulmuştur. Fakat aynı Türkiye'nin, Arap Baharı'yla birlikte, kendisine reform yönünde baskı yapması, muhaliflere kol kanat germesi ve ABD ile aynı çizgide askeri yaptırımları uygulamaya koymasını kabul etmemiş ve Türkiye ile olan ittifakını sona erdirmekten çekinmemiştir. Bu tavır, Hafız Esad döneminden beri Suriye dış politikasının en temel yaklaşımlarından biri olan çeşitli bölgesel ve küresel güçlerle kurulan ve ihtiyaç halinde değiştirilen pragmatik ittifak politikasının Beşar Esad tarafından Türkiye ile ilişkilerde miras alındığının açık bir göstergesidir. Bu bağlamda, Türkiye'nin son yıllarda geliştirdiği dostane ilişkilere ve akrabalık bağlarına dayanarak Beşar Esad yönetiminden Suriye'de demokrasiye geçiş reformlarına öncülük etmesini beklemesi ve sözünün dinleneceğini düşünmesi aşırı iyimserlik olarak yorumlanabilir. Totaliter-otoriter bir doğaya sahip olan Baas diktatörlüğünün köklü reformlar yapmasını beklemek en önemli Suriye uzmanlarından biri olan Nikolaos van Dam'ın da belirttiği gibi imkânsızdır.⁶⁶ Suriye tarihi boyunca birçok kez seçimleri boykot eden Baas Partisi'nden demokratik ve çok partili siyasal sistemi hayata geçirecek reformları beklemek Alevi azınlık üzerine inşa edilen rejimin yıkılmasıyla sonuçlanacaktır.

Sonuç

Sonuç olarak Beşar Esad, Suriye politik kültürünün en önemli özelliklerinden biri olan ve Hafız Esad döneminde zirveye ulaşan Suriye dış politikasının pragmatik karakterini özellikle kurduğu çeşitli ittifaklar bağlamında aynen sürdürmüştür. Beşar Esad yönetiminin asıl tehdit olarak algıladığı İsrail ve ABD'ye karşı bölgesel olarak İran gibi bir gücüne alması ve elinde Hizbullah, Hamas gibi caydırıcı kozların bulunmasının yanı sıra Rusya ve Çin'in Güvenlik Konseyi'nde, en azından şimdilik, yaptırımları engellemesi Suriye'yi kısmen de olsa rahatlatmıştır. Dolayısıyla Esad rejiminin elinde iktidarını sürdürmek için kullanabileceği birden fazla kart halen bulunmaktadır.

Beşar Esad, Suriye'nin bölgesel izolasyon içerisinde girdiği 2003 Irak Savaşı sonrasında İran ve Türkiye ile stratejik ittifaklar geliştirme gereksinimi duymuştur. Fakat Arap Baharı'nın Suriye'ye ulaşmasıyla birlikte İran, Şam yönetimine destek verirken, Türkiye'nin Batı ile uyum halinde Esad yönetimi üzerinde kademeli olarak baskı uygulaması ve muhaliflere destek vermesi iki ülke arasındaki ilişkileri koparmıştır. Suriye'nin Arap Baharı'yla birlikte politikalarını ABD çizgisine çeken Türkiye'nin uyarılarını dikkate almaması, pragmatik ittifak değişikliklerini Suriye dış politikasının geleneksel modellerinin en önemlilerinden biri olarak miras alan Beşar Esad yönetimi için normal bir davranış biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Rejimin tehlikeye girdiği ve uluslararası baskıların arttığı bir dönemde Türkiye ile pragmatik bir işbirliğine giren Esad, yine uluslararası baskıların arttığı bir dönemde bu ittifaktan, elinde kullanabileceği farklı kartlar olduğu için vazgeçmiştir.

Suriye'de ordu ve güvenlik güçlerinin Nusayri azınlığın kontrolünde olması, rejimin yıkılmasının Nusayrielerin yüzyıllar sonra elde ettiği ayrıcalığı yok etme ve Sünnilerle bir mezhep savaşının fitilini ateşleme ihtimali, Suriye'yi Tunus, Mısır ve Libya'daki rejimlerden farklılaştırmaktadır. Suriye'de demokratik değişim ve çok partili siyasal yaşama geçiş rejimin bekasını tehdit edeceğinden dolayı köklü reformların uygulanma ihtimali son derece zayıftır. ABD ve AB'nin askeri seçeneği masaya yatırıp uluslararası bir müdahale yolu ile Esad rejimini devirme arzusu işgalin maliyetinin Suriye'nin petrol kaynaklarıyla karşılanamayacak kadar yüksek olmasından dolayı zor görünmektedir. Nitekim ABD'nin Şam Büyükelçisi Robert Ford, Time dergisine verdiği demeçte "ABD'nin Libya'ya müdahale ettiği gibi Suriye'ye müdahale etmeyeceğini, muha-

lefet açısından asıl meselenin, rejim içinden nasıl destek alacaklarını ve sorunu çözmek için dışarıya bakmamanın bir yolunu bulmaları gerektiğini" belirtmiştir. Ford'un ayrıca, "Bu bir Suriye sorunu ve çözüm de Suriye'den gelmeli"⁶⁷ açıklaması ABD'nin stratejisinin işgalden ziyade iç muhalefete bağlandığının bir göstergesidir. Fakat Suriye'de ordu, istihbarat servisleri ve Baas Partisi içerisinde Nusayri azınlığın safları sıklaştırmış olması ve dış muhalefetin aksine iç muhalefetin güçsüz olması Libya'da olduğu gibi Batı'nın rejimi içten devirme ihtimalini zayıflatmıştır. Esad rejiminin devrilmesiyle Ortadoğu'nun istikrarsızlaşması, Suriye'de mezhep savaşı çıkması ve radikal İslamcı bir rejimin Şam'da iktidara gelerek İsrail'e daha büyük bir tehdit oluşturması ihtimalleri ABD'yi düşündüren diğer faktörler olarak sayılabilir.

Mevcut koşullar içinde Suriye'de rejim karşıtı gösterilerin ve halka uygulanan şiddetin bir hayli uzun süreceğini tahmin edebiliriz. Türkiye, ABD ve AB ile işbirliği halinde Şam'a yönelik yaptırımları ağırlaştıracağı ve Suriyeli muhalifler üzerinden Esad yönetimine karşı yeni bir siyasete başlayacağını sinyallerini vermektedir. Bu bağlamda, Suriye'de rejim değişikliği gerçekleşene kadar iki ülke arasında 'kardeşlik' ilişkilerinin bir daha kurulması söz konusu değildir. Beşar Esad'ın Türkiye ile ilişkilerini koparmasının ardından Rusya, Çin ve İran'la ittifaklarını korumaya ve çeşitli pragmatik ittifaklarla elindeki kartları çoğaltmaya çalışacağı açıktır. Beşar Esad, iktidarını muhafaza edebilmek için elindeki bütün bölgesel ve küresel kartları son ana kadar oynamaktan çekinmeyecektir. Esad yönetiminin elindeki tüm kartlarını kaybetmesi durumunda ise Kaddafi gibi sonuna kadar savaşa gireceğini tahmin etmek zor değildir.

DİPNOTLAR

- 1 Osmanlı idaresi altında, Büyük Suriye toprakları, Şam (1516-1517), Halep (1570) ve Trablusşam vilayetlerine ayrıldı. Daha sonra Sidon (Beirut veya Sayda) eyaleti 1614 yılında oluşturuldu. Büyük Suriye toprakları üzerinde kurulan bu dört eyaletin sınırları Güney Anadolu'dan Sina Yarımadasına kadar uzanıyordu. Bkz. Abdul-Karim Rafeq, *The Province of Damascus, 1723-1783*, Beirut: Khayats, 1966, s. 1-4.
- 2 Zeine N. Zeine, *Arab-Turkish Relations and the Emergence of Arab Nationalism*, Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1981, s. 11-12.
- 3 Jane Hathaway, *Arab Lands under Ottoman Rule, 1516-1800*, London: Pearson Longman, 2008, s. 50.
- 4 Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, çeviren Ayşe Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 67-69
- 5 A.g.e., s. 154-158.
- 6 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin geçirdiği dönüşüm ve bunun Arap topraklarındaki yansıması için bkz. Hathaway, s. 59-78.
- 7 Osmanlı Suriye'sinde ayan ailelerinin ortaya çıkışı ve dönüşümü ile ilgili, bkz. Philip S. Khoury, *Urban Notables and Arab Nationalism: The Politics of Damascus, 1860-1920*, Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- 8 Hathaway, s. 81-82.
- 9 Devlet ile yerel politikacılar arasındaki karşılıklı çıkar ilişkisini formüle eden bir çalışma için bkz. Albert Hourani, "Ottoman Reform and the Politics of Notables," in *The Emergence of the Modern Middle East*, London: St. Anthony's College, Oxford, 1994.
- 10 El-Azm ailesinin devlet ile girdiği işbirliği sonucu 18. yüzyıldaki yükselişi için bkz. Karl K. Barbir, *Ottoman Rule in Damascus, 1708-1758*, New Jersey: Princeton University Press, 1980.
- 11 1860 olaylarından sonra Suriye'de devlet eliyle teşvik edilen kentli yeni ayan ve ulema ailelerinin yükselişi için bkz. Adil Bakhtaya, *Osmanlı Suriye'sinde Arapçılığın Doğuşu- Sosyo-Ekonomik Değişim ve Siyasi Düşünce*, İstanbul: Bengi Yayınları, 2009, s. 200-210.
- 12 Ayan ailelerinin genç ve yaşlı kuşak üyelerinin İTC ve liberal muhalefet arasında bölünmesinin ayrıntılı bir analizi için bkz. Khoury, *Urban Notables and Arab Nationalism*, s. 67-75.
- 13 Manda döneminde Suriye politikası üzerine ayrıntılı bir inceleme için bkz. Philip S. Khoury, *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*, London: I.B. Tauris, 1987.
- 14 Bağımsızlık dönemi Suriye iç ve dış politikasını inceleyen en önemli çalışmalardan biri olarak, bkz. Patrick Seale, *The Struggle for Syria: A Study of Post-War Arab Politics 1945-1958*, London: I.B. Tauris, 1986.
- 15 Patrick Seale, "Syria," in *The Cold War in the Middle East*, ed. Yezid Sayigh and Avi Shlaim, New York: Oxford University Press, 1997, s. 51.
- 16 Malik Mufti, *Sovereign Creations: Pan-Arabism and Political Order in Syria and Iraq*, New York: Cornell University Press, 1996, s. 89.
- 17 Bkz. Nikolaos Van Dam, *Suriye'de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum*, çevirenler Semih İdiz ve Aslı Falay Çalkıvık, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- 18 A.g.e., s. 73-89.
- 19 Daniel Pipes, "The Alawi Capture of Power in Syria," *Middle Eastern Studies*, Vol. 25, No. 4 (Oct., 1989), s. 444.
- 20 Hafız Esad döneminde politik gücün çeşitli aygıtlar vasıtası ile devlet başkanının elinde merkezileşmesi için, bkz. Raymond Hinnebusch, *Syria: Revolution from Above*, London and New York: Routledge, 2001, s. 61-84.
- 21 Bkz. Van Dam, bölüm 7 ve 8.
- 22 Raymond Hinnebusch, *The International Politics of the Middle East*, Manchester and New York: Manchester University Press, 2003, s. 128.
- 23 Mufti, a.g.e., s. 235-238.
- 24 Patrick Seale, *Asad: Struggle for the Middle East*, London: I.B. Tauris, 1989, s. 439.
- 25 Mufti, a.g.e., s. 232-235.
- 26 Raymond Hinnebusch, "The Foreign Policy of Syria," in *The Foreign Policies of Middle East States*, ed. Raymond Hinnebusch and Anoushiravan Ehteshami, Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2002, s. 153-154.
- 27 Sabahattin Şen, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım, Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2004, s. 291.
- 28 Raymond Hinnebusch, "The Foreign Policy of Syria," s. 152-153.
- 29 Ernst Dawn, "The Syrian Foreign Policy," in *Diplomacy in the Middle East: The International Relations of Regional and Outside Powers*, ed. L. Carl Brown, London: I.B. Tauris, 2001, s. 172-173.
- 30 Suriye-İran ittifakı için bkz. *Asad: Struggle for the Middle East*, s. 351-365.
- 31 Eyal Zisser, *Asad's Legacy: Syria in Transition*, London: Hurst&Company, 2001, s. 52-62.

- 32 Raymond Hinnebusch, Syrian Foreign Policy under Bashar al-Assad, Ortadoğu Etütleri, cilt 1, sayı 1, Temmuz 2009, s. 16-20.
- 33 Bkz. Syria under Bashar (I): Foreign Policy Challenges, International Crisis Group, 11 Şubat 2004.
- 34 Alfred B. Prados and Jeremy M. Sharp, Syria: Political Conditions and Relations with the United States After the Iraq War, Congressional Research Service Report for Congress, Şubat 2005, s. 25-27.
- 35 Bayram Sinkaya, İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı, Ortadoğu Analiz, Cilt 3, Sayı 33, Eylül 2011, s. 41-42.
- 36 Oytun Orhan, Türkiye-Suriye Askeri Tatbikatı ve İsrail'in "Rahatsızlığı", ORSAM Dış Politika Analizi, 28 Nisan 2009, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=243>.
- 37 Veysel Ayhan, Türkiye - Suriye Arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Dönemi, ORSAM Dış Politika Analizi, 15 Ekim 2009, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=378>.
- 38 Veysel Ayhan, Türkiye-Suriye Stratejik İşbirliği Konseyi'nin Birinci Başbakanlar Düzeyi Toplantısı, ORSAM Dış Politika Analizi, 23 Aralık 2009, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=503>.
- 39 "Türkiye-Suriye Dostluk Barajı'nın Temeli Atıldı," Dünya Bülteni, 06 Şubat 2011.
- 40 Suriye'li muhalif grupların detaylı bir analizi için bkz. Seth Wikas, Battling the Lion of Damascus: Syria's Domestic Opposition and the Assad Regime, The Washington Institute for Near East Policy, Mayıs 2007, ayrıca bkz. Joshua Landis and Joe Pace, The Syrian Opposition, The Washington Quarterly, Kış 2006-2007, s. 45-68.
- 41 Beşar Esad iktidarının ilk yılları ve reform beklentileri için bkz. Eyal Zisser, Commanding Syria: Bashar al- Assad and the First Years in Power, London: I. B. Tauris, 2007.
- 42 "Esad Köşeye Sıkıştı," Ntvmsnbc, 18 Ağustos 2011.
- 43 "ABD ve Avrupa Esad'ın İpini Çekti," Sabah, 19 Ağustos 2011.
- 44 Patrick Seale, Is the Syrian Regime in Danger?, 4 Nisan 2011, <http://www.agenceglobal.com/article.asp?id=2530>.
- 45 "Erdoğan'dan Esad Ailesine Sert Mesaj," Hürriyet, 10 Haziran 2011.
- 46 "Esad'dan Oyalama Taktiği," Sabah, 21 Haziran 2011.
- 47 "Erdoğan'dan Suriye Açıklaması," Hürriyet, 22 Eylül 2011.
- 48 "Şam'dan Erdoğan'a Sert Yanıt," Milliyet, 07 Ağustos 2011.
- 49 "Kimse Esad'a İnanmıyor, Ben de İnanmıyorum," Dünya Bülteni, 14 Eylül 2011.
- 50 "Esed'le Görüşmeler Kesildi Şam'a Yaptırımlar Yolda," 22 Eylül 2011, <http://www.turkiyesuriye.com/2011/09/22/esedle-gorusmeler-kesildi-sama-yaptirimlar-yolda/>
- 51 "Türkiye, Hava Sahasını Askeri Sevkiyata Kapattı," Hürriyet, 22 Eylül 2011.
- 52 Başbakan Recep Tayyip Erdoğan SETA'da, 26 Eylül 2011, <http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=86892&q=basbakan-recep-tayyip-erdogan-seta-da>
- 53 "Suriye Sınırında Kritik Tatbikat," Sabah, 4 Ekim 2011.
- 54 Veysel Ayhan, Türkiye ve Suriye Muhalefeti: Şam'a Siyasi, Diplomatik, Ekonomik Ve Askeri Yaptırımlar, ORSAM Dış Politika Analizi, 5 Ekim 2011, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2709>.
- 55 Muhaliflerin Antalya toplantısının analizi için bkz. Veysel Ayhan ve Oytun Orhan, Suriye Muhalefeti'nin Antalya Toplantısı: Sonuçlar, Temel Sorunlara Bakış ve Türkiye'den Beklentiler, Ortadoğu Analiz, Cilt 3, Sayı 31/32, Temmuz-Ağustos 2011, s. 8-16.
- 56 Suriye Ulusal Konseyinin oluşum aşaması, yapısı ve hedefleriyle ilgili bkz. Oytun Orhan, Suriye'de Sonun Başlangıcı: Yaptırım Dönemi ve Suriye Ulusal Konseyi, Ortadoğu Analiz, Cilt 3, Sayı 34, Ekim 2011, s. 46-50.
- 57 Veysel Ayhan, Türkiye ve Suriye Muhalefeti: Şam'a Siyasi, Diplomatik, Ekonomik Ve Askeri Yaptırımlar, ORSAM Dış Politika Analizi, 5 Ekim 2011, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2709>.
- 58 "Turkey Meets Members of Opposition Syrian National Council," The Washington Post, 18 Ekim 2011.
- 59 "Suriyeli Muhaliflerle İlk Resmî Temas," Zaman, 19 Ekim 2011.
- 60 "The First Legally Binding Decision Against Syria Fails at the UN," Syria Comment, 5 Ekim 2011. http://www.joshualandis.com/blog/?p=12401&utm_source=feedburner&utm_medium=email&utm_campaign=Feed%3A+Syrriacomment+%28Syria+Comment%29
- 61 "Çin'de Esad'a Nota Verdi," Ntvmsnbc, 11 Ekim 2011.
- 62 "Rusya'dan Esad'a: Ya Reform yap ya git," BBC Türkçe, 7 Ekim 2011, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/10/111007_medvedev_syria.shtml
- 63 Bayram Sinkaya, İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı, Ortadoğu Analiz, Cilt 3, Sayı 33, Eylül 2011, s. 43-47; Ayrıca bkz. "Suriye Halkının Demokrasi Dersine İhtiyacı yok," SANA, 4 Ekim 2011.
- 64 "Türkiye Sınırı Yakınlarında Büyük Oranda Silah Ele Geçirildi," SANA, 4 Ekim 2011.
- 65 "Türkiye'nin Kışkırtma Yerine Reformları Desteklemesini Temenni Ederdik," SANA, 10 Ekim 2011.
- 66 "Nikolaos van Dam: The Syrian regime is rapidly running out of options," The Independent, 10 August 2011.
- 67 "ABD Suriye'ye Müdahale Etmez," Sabah, 28 Eylül 2011.

AKADEMİK KADRO

Hasan Kanbolat	ORSAM Başkanı
Prof. Dr. Hayati Aktaş	ORSAM Trabzon Temsilcisi, KTÜ Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Doç. Dr. Veysel Ayhan	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Tarık Oğuzlu	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Bilkent Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Şahin	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Harun Öztürkler	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu Ekonomileri - Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem Tür	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - ODTÜ
Habib Hüzmüzlü	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Neslihan Kevser Çevik	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
Dr. Didem Danış	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Galatasaray Üniversitesi
Dr. Jale Nur Ece	ORSAM Danışmanı, Deniz Emniyeti ve Güvenliği
Dr. İlyas Kamalov	ORSAM Danışmanı, Avrasya
Dr. Yaşar Sarı	ORSAM Danışmanı, Avrasya – ORSAM Bışkek Temsilcisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.
Dr. Bayram Sinkaya	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Atatürk Üniversitesi
Dr. Süreyya Yiğit	ORSAM Danışmanı, Avrasya
Av. Aslıhan Erbaş Açıklı	ORSAM Danışmanı, Enerji-Deniz Hukuku
Volkan Çakır	ORSAM Danışmanı, Afrika - ORSAM Antananarivo (Madagaskar) Temsilcisi
Bilgay Duman	ORSAM Uzmanı, Ortadoğu
Ogün Duru	ORSAM Yönetici Editörü
Noyan Gürel	ORSAM İzmir Temsilcisi
Selen Tonkuş Kareem	ORSAM Erbil (Irak) Temsilcisi
Oytun Orhan	ORSAM Uzmanı, Ortadoğu
Sercan Doğan	ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Nebahat Tanrıverdi	ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Uğur Çil	ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Nazlı Ayhan	ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu & Projeler
Leyla Melike Koçgündüz	ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu & Projeler
Göknil Erbaş	ORSAM Uzman Yardımcısı, Karadeniz
Aslı Değirmenci	ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Jubjana Vila	ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Mavjuda Akramova	ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu

ORSAM Su Araştırmaları Programı

Dr. Tuğba Evrim Maden	ORSAM Su Araştırmaları Programı Hidropolitik Uzmanı
Dr. Seyfi Kılıç	ORSAM Su Araştırmaları Programı Hidropolitik Uzmanı
Kamil Erdem Güler	ORSAM Uzman Yardımcısı, ORSAM Su Araştırmaları Programı
Çağlayan Arslan	ORSAM Uzman Yardımcısı, ORSAM Su Araştırmaları Programı

ORSAM DANIŞMA KURULU

Dr. İsmet Abdülmecid	Irak Danıştay Eski Başkanı
Prof. Dr. Hayati Aktaş	ORSAM Trabzon Temsilcisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Hasan Alsancak	BP & BTC Türkiye, Enerji Güvenliği Direktörü
Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık	ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Ahat Andıcan	Devlet Eski Bakanı, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Dorayd A. Noori	Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı Yardımcısı
Prof. Dr. Tayyar Arı	Uludağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Prof. Dr. Ali Arslan	İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü
Başar Ay	Türkiye Tekstil Sanayi İşveren Sendikası Genel Sekreteri
Prof. Dr. Mustafa Aydın	Kadir Has Üniversitesi Rektörü
Doç. Dr. Ersel Aydınlı	Bilkent Üniversitesi Rektör Yardımcısı & Fulbright Genel Sekreteri
Doç. Dr. Veysel Ayhan	ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Prof. Dr. Hüseyin Bağcı	ODTÜ, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
İtir Bağdadı	İzmir Ekonomi Üniversitesi Öğretim Görevlisi, Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği Bölümü
Prof. Dr. İdris Bal	TBMM 24. Dönem Milletvekili
Yrd. Doç. Dr. Ersan Başar	Karadeniz Teknik Üniversitesi, Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Bölüm Başkanı
Kemal Beyatlı	Irak Türkmen Basın Konseyi Başkanı
Barbaros Binicioğlu	Ortadoğu Danışmanı
Prof. Dr. Ali Birinci	Polis Akademisi Öğretim Üyesi
Doç. Dr. Mustafa Budak	Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdür Yardımcısı
E. Hava Orgeneral Ergin Celasin	23. Hava Kuvvetleri Komutanı
Volkan Çakır	ORSAM Danışmanı, Afrika
Doç. Dr. Mitat Çelikkpala	Kadir Has Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya	İstanbul Şehir Üniversitesi Rektörü
Dr. Didem Danış	ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Galatasaray Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
Prof. Dr. Volkan Ediger	İzmir Ekonomi Üniversitesi, Ekonomi Bölümü
Prof. Dr. Cezmi Eraslan	Başbakanlık Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı
Prof. Dr. Çağrı Erhan	Ankara Üniversitesi ATAUM Müdürü, SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen	ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Dr. Amer Hasan Fayyadh	Bağdat Üniversitesi, Siyaset Bilimi Fakültesi Dekanı
Av. Aslıhan Erbaş Açıklı	ORSAM Danışmanı, Enerji-Deniz Hukuku

Cevat Gök
 Mete Göknel
 Osman Göksel
 Timur Göksel
 Prof. Dr. Muhamad Al Hamdani
 Habib Hüzmüzlü
 Numan Hazar
 Doç. Dr. Pınar İpek
 Dr. Tuğrul İsmail
 Dr. İlyas Kamalov
 Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
 Doç. Dr. Şenol Kantarcı
 Selçuk Karaçay
 Doç. Dr. Nilüfer Karacasulu
 Prof. Dr. M. Lütfullah Karaman
 Yrd. Doç. Dr. Şaban Kardeş
 Doç. Dr. Elif Hatun Kılıçbeyli
 Prof. Dr. Aleksandr Knyazev
 Prof. Dr. Erol Kurubaş
 Prof. Dr. Talip Küçükcan
 Arslan Kaya
 Dr. Hicran Kazancı
 İzzettin Kerküklü
 Prof. Dr. Mustafa Kibaroğlu
 Prof. Dr. Mosa Aziz Al Mosawa
 Prof. Dr. Mahir Nakip
 Doç. Dr. Tarık Oğuzlu
 Prof. Dr. Çınar Özen
 Murat Özçelik
 Doç. Dr. Harun Öztürkler
 Dr. Bahadır Pehlivanlı
 Prof. Dr. Victor Panin
 Doç. Dr. Fırat Purtaş
 Prof. Dr. Suphi Saatçi
 Dr. Yaşar Sarı
 Ersan Sarıkaya
 Dr. Bayram Sinkaya
 Doç. Dr. İbrahim Sirkeci
 Dr. Aleksandr Sotnichenko
 Zaher Sultan
 Dr. Irina Svistunova
 Doç. Dr. Mehmet Şahin
 Prof. Dr. Türel Yılmaz Şahin
 Mehmet Süküroğlu
 Doç. Dr. Oktay Tanrısever
 Prof. Dr. Erol Taymaz
 Prof. Dr. Sabri Tekir
 Dr. Gönül Tol
 Doç. Dr. Özlem Tür
 M. Ragıp Vural
 Dr. Ermanno Visintainer
 Dr. Umut Uzer
 Prof. Dr. Vatanyar Yagya
 Dr. Süreyya Yiğit

Irak El Fırat TV Türkiye Müdürü
 BOTAŞ Eski Genel Müdürü
 BTC ve NABUCCO Koordinatörü
 Beyrut Amerikan Üniversitesi Öğretim Üyesi
 Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı
 Emekli Büyükelçi
 Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 ORSAM Avrasya Danışmanı
 Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Vodafone Genel Müdür Yardımcısı (Türkiye)
 Dokuz Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Fatih Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Çukurova Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 Rus-Slav Üniversitesi (Bişkek, Kırgızistan)
 Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Müdürü
 KPMG, Yeminli Mali Müşavir
 Irak Türkmen Cephesi Türkiye Temsilcisi
 Kerkük Vakfı Başkanı
 Okan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 Bağdat Üniversitesi Rektörü
 Erciyes Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Bilkent Üniversitesi
 Ankara Üniversitesi, SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Türkiye Cumhuriyeti Bağdat Büyükelçisi
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisat Bölümü
 TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Pyatigorsk Üniversitesi (Pyatigorsk, Rusya)
 Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, TÜRKSOY Genel Sekreter Yardımcısı
 Kerkük Vakfı Genel Sekreteri
 ORSAM Danışmanı, Avrasya – ORSAM Bişkek Temsilcisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.
 Türkmeneli TV – (Kerkük, Irak)
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Atatürk Üniversitesi
 Regent's College (Londra, Birleşik Krallık)
 St. Petersburg Üniversitesi (Rusya Federasyonu)
 Lübnan Türk Cemiyeti Başkanı
 Rusya Strateji Araştırmaları Merkezi, Türkiye-Ortadoğu Araştırmaları Masası Uzmanı
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Enerji Uzmanı
 ODTÜ, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 ODTÜ, Kuzey Kıbrıs Kampusü Rektör Yardımcısı (KKTC)
 İzmir Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dekanı
 Middle East Institute Türkiye Çalışmaları Direktörü (ABD)
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü
 2023 Dergisi Yayın Koordinatörü
 Vox Populi Direktörü (Roma-İtalya)
 İstanbul Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
 St. Petersburg Şehir Parlamentosu Milletvekili, St. Petersburg Üniversitesi (Rusya Federasyonu)
 ORSAM Avrasya Danışmanı

ORTADOĞU ETÜTLERİ YAYIN KURULU

Meliha Benli Altunışık
 Bülent Aras
 Tayyar Anı
 İlker Aytürk
 Recep Boztemur
 Katerina Dalacoura
 F. Gregory Gause
 Fawaz Gerges
 Ahmet K. Han
 Raymond Hinnebusch
 Rosemary Hollis
 Bahgat Korany
 Peter Mandaville
 Emma Murphy

Orta Doğu Teknik Üniversitesi
 Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı
 Uludağ Üniversitesi
 Bilkent Üniversitesi
 Orta Doğu Teknik Üniversitesi
 Londra Ekonomi Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 Vermont Üniversitesi (ABD)
 Londra Ekonomi Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 Kadir Has Üniversitesi
 St. Andrews Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 City Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 Durham Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 George Mason Üniversitesi (ABD)
 Durham Üniversitesi (Birleşik Krallık)

ORTADOĞU ANALİZ YAYIN KURULU

Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık
 Hasan Kanbolat
 Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
 Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen

ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
 ORSAM Başkanı
 Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 ORSAM Danışmanı, Ahi Evran Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı

MithatpaŐa Caddesi 46/6 Kızılay-ANKARA
Tel: 0 (312) 430 26 09 Fax: 0 (312) 430 39 48
www.orsam.org.tr, orsam@orsam.org.tr